

Inese Mavļutova, Nora Heinrichsone, Santa Bērziņa, Anta Vērdiņa

FINANCES

Mūžizglītības projekta "Finanšu izglītība"
mācību metodiskais materiāls skolotājiem

GRĀMATAS IZVILKUMS – BEZ TESTIEM UN ATBILŽU DAĻAS

BANKU AUGSTSKOLA
Rīga, 2014

Mavļutova, I., Heinrihsone, N., Bērziņa, S., Vērdiņa, A.

Mūžizglītības projekta "Finanšu izglītība" mācību metodiskais materiāls skolotājiem "Finanses". Rīga: Banku Augstskola, 2014 – CD-ROOM

Mācību metodiskajā materiālā apkopots būtiskāko jēdzienu skaidrojums par naudu, mājāsaimniecību budžetu, indivīda ienākumiem, uzkrājumiem, darba samaksu un to aprēķiniem, banku pakalpojumiem, noguldījumiem, kreditēšanu, finanšu institūcijām, sociālo apdrošināšanu, pensiju sistēmu, kā arī iekļauti uzdevumi, kas skolotājiem praktiski palīdzēs veidot skolēnu izpratni par finanšu jautājumiem.

Izstrādājot materiālu, autori izmantoja mūžizglītības projekta rietumvalstu partneru pieredzi skolēnu finanšu izglītības svarīgāko virzienu un piemērotāko apmācības metožu izvēlē.

Izdevējs: **Banku augstskola**
Adrese: K. Valdemāra iela 161,
Rīga, LV-1013
Mājas lapa: www.ba.lv

ISBN 978-9984-746-20-3

PRIEKŠVārds

Cienījamie vidusskolu skolotāji!

Piedāvājam Jums mācību metodisko materiālu skolotājiem "Finanses". Ceram, ka izstrādātais materiāls palīdzēs darbā ar skolēniem, attīstot viņu zināšanas par finanšu jautājumiem.

Mācību metodiskais materiāls tika izstrādāts starptautiska projekta laikā no 2012. līdz 2014.gadam. Šajā laikā Banku augstskola un Āgenskalna Valsts ģimnāzija kopā ar partnerorganizācijām Vācijā, Beļģijā un Austrijā īstenoja *Comenius* Mūžizglītības projektu „Finanšu prasības līmeņa paaugstināšana skolās” un projekta ietvaros sagatavoja mācību materiālu, kas ikdienā palīdzētu skolotājiem vidusskolās attīstīt skolēnu zināšanas par finanšu prasības jautājumiem, tādējādi paaugstinot kopējo sabiedrības izpratni par finanšu lēmumiem, to drošību un ilgtspēju.

Mācību metodiskā materiāla tapšanā piedalījās daudzi – projekta dalībnieki, skolotāji, skolu direktori, eksperti no partnerorganizācijām, kas Latvijā realizē finanšu prasības stratēģiju. Autori vēlas izteikt dziļu pateicību Āgenskalna Valsts ģimnāzijas direktorei Inārai Gaile - par ieinteresētību piedalīties projektā un sniegtajiem praktiskajiem ieteikumiem, Latvijas Bankas interneta vietnes „Naudas skola” galvenajai redaktorei Antrai Slavai - par sniegtajiem priekšlikumiem materiāla pilnveidošanā, Latvijas Komercbanku asociācijas finanšu prasības projekta vadītājai Elitai Pušpurei - par sniegtajiem padomiem, finanšu prasības jautājumu virzībā Latvijā, Valsts izglītības satura centra vecākai referentei Sandrai Falkai - par sniegtajām konsultācijām materiāla izveidei, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas sabiedrisko attiecību speciālistei Ievai Uplejai - par aktīvu līdzdalību finanšu izglītības nozīmības aktualizēšanā Latvijā. Lielu paldies jāsaka arī četrām Rīgas pilsētas ģimnāzijām un vidusskolām, kurās materiāls tika aprobēts! Paldies arī Banku augstskolas rektoram, asociētajam profesoram Andrim Sarnovičam un Banku augstskolas studiju prorektorei, asociētajai profesorei Līgai Peiseniecei par sniegto atbalstu projekta īstenošanas gaitā un materiālu izdošanā!

Mācību metodiskajā materiālā apkopots būtiskāko jēdzienu skaidrojums par naudu, mājāsaimniecību budžetu, indivīda ienākumiem, uzkrājumiem, darba samaksu un to aprēķiniem, banku pakalpojumiem, noguldījumiem, kreditēšanu, finanšu institūcijām, sociālo apdrošināšanu, pensiju sistēmu, kā arī iekļauti uzdevumi, kas skolotājiem praktiski palīdzēs veidot skolēnu izpratni par finanšu jautājumiem. Materiāla uzbūve tika veidota saskaņā ar rietumvalstīs izstrādāto skolēnu finanšu izglītības nepieciešamo zināšanu un prasmju minimumu. Īpašs uzsvars tika likts uz aktuālajām izmaiņām Latvijas ekonomikā saistībā ar pāreju uz eiro valūtu un iestāšanos eirozonā, kā arī normatīvo aktu izmaiņām un finanšu krīzes seku pārvarēšanā gūto pieredzi.

Mācību metodiskais materiāls galvenokārt ir paredzēts ekonomikas skolotājiem vidusskolās, taču to var izmantot gan sociālo zinību, gan matemātikas un informātikas, gan arī ģeogrāfijas un vēstures stundās. 2014.gada 1.pusgadā materiāls tika aprobēts četrās Rīgas pilsētas ģimnāzijās un vidusskolās. Kopumā materiāla uzdevumus risināja aptuveni 200 vidusskolēni no 10. līdz 12. klasei. Aprobācijas sākumā un nobeigumā notika skolēnu zināšanu testēšana. Pēc aprobācijas, materiālos tika veiktas korekcijas.

Gatavojoties nodarbībām, skolotājiem iesakām izmantot šo materiālu praktisko piemēru risināšanai klasē, kā arī grupu un individuāliem skolēnu mājas darbiem, prezentāciju sagatavošanai, iekļauto tēmu mutiskajam izklāstam, skolēnu zināšanu pārbaudēm, izmantojot gan sagatavotos praktiskos uzdevumus, gan testus. Materiālu nobeigumā ir norādītas uzdevumu un testu jautājumu atbildes. Materiālos ir ievietotas atsauces uz aktuālo finanšu informāciju un saistītajiem normatīvajiem aktiem.

Novēlam veiksmīgu darbu ar skolēniem, attīstot viņu kompetences finanšu jautājumos! Tikai izglītoti jaunieši spēs saprast finanšu pasauli un pieņemt atbildīgus lēmumus!

Ar cieņu,

Inese Mavļutova, Dr.sc. adminstr.

Banku augstskolas asociētā profesore

Nora Heinrihsone, M.sc.

Āgenskalna Valsts ģimnāzijas ekonomikas skolotāja

Santa Bērziņa, M.sc.

Banku augstskolas rektora asistente kvalitātes vadības un administratīvajos jautājumos

Anta Vērdiņa, M.sc.

Banku augstskolas doktorante

SATURS

PRIEKŠVārds.....	4
I tēma PERSONĪGĀS FINANCES UN TO IKDIENAS PLĀNOŠANA	8
1. Personīgais budžets un ikdienas patēriņš	8
I-1.1. uzdevums „Cenu analīze”	11
I-1.1. darba lapa uzdevumam „Cenu analīze”	12
I-1.2. uzdevums „Personīgais budžets”	14
I-1.3. uzdevums „Mājsaimniecības budžets”	15
I-1.4. uzdevums „Ietaupījumu veidošana”	17
I-1.5. uzdevums „Izmaksas mācību gada sākumā”	18
I-1.6. uzdevums „Personīgā budžeta izveide un analīze”	20
2. Uzkrāšana un aizņemšanās. Naudas cena. Procentu likme	21
I-2.1. uzdevums “Naudas uzkrājumu veidošana”	24
I-2.2. uzdevums “Kredītīgums”	25
I-2.3. uzdevums “Noguldījuma procentu aprēķins”	28
I-2.4. uzdevums “Depozīti un krājobligācijas”	29
I-2.5. uzdevums “Noguldījuma vērtības aprēķins”	30
I-2.6. uzdevums “Noguldījumu piedāvājumu izvērtēšana”	31
I-2.7. uzdevums “Kredīta kopsumma”	32
I-2.8. uzdevums “”Ātrais kredīts”	33
I-2.9. uzdevums “Naudas uzkrāšana”	34
I-2.10. uzdevums „Nākotnes studiju izmaksas”	35
I-2.11. uzdevums „Izdevīgākā piedāvājuma izvēle”	36
3. Darba samaksa, tās aprēķināšana un darba devēja izmaksas	37
I-3.1. uzdevums „Darba algas veidi”	43
I-3.2. uzdevums „Neto algas aprēķins”	44
I-3.3. uzdevums „Neto algas aprēķins un analīze”	45
I-3.4. uzdevums „Gada ienākumu deklarācija”	46
II tēma. RISKI UN APDROŠINĀŠANA	47
II-1.1. uzdevums „Apdrošināšanas izmaksas”	52
II-1.2. uzdevums „Pensionēšanās vecums”	53
II-1.3. uzdevums „Automašīnu apdrošināšana”	54
II-1.4. uzdevums „Apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem”	55

II-1.5. uzdevums „Automašīnas apdrošināšana”	56
III tēma. FINANŠU TIRGI UN FINANŠU INSTITŪCIJAS	57
1. Nauda un norēķinu attīstība	57
III-1.1. uzdevums „Eiro pretviltošanas elementi”	59
III-1.2. uzdevums „Krustvārdu mīkla”	60
2. Bankas un banku pakalpojumi	61
III-2.1. uzdevums. “Bankas konta atvēršana”	68
III-2.2. uzdevums. “Banku pakalpojumi”	69
III-2.3. uzdevums “Valūtas maiņa”	70
III-2.4. uzdevums “Kredīts”	71
III-2.5. uzdevums. “Naudas investēšana”	72
III-2.6. uzdevums. „Auto iegāde”	74
III-2.7. uzdevums. „Bankas kredīts”	75
III-2.8. uzdevums „Gada procentu likme”	76
III-2.09. uzdevums „Termiņnoguldījuma reālais ienesīgums”	78
III-2.10. uzdevums „Finanšu jēdzieni”	79
III-2.11. uzdevums „Kredīta formas”	80
III-2.12. uzdevums „Bankas pakalpojumi”	81
III-2.13. uzdevums „Ienākumu veidi”	82

I tēma PERSONĪGĀS FINANCES UN TO IKDIENAS PLĀNOŠANA

1. Personīgais budžets un ikdienas patēriņš

Personīgās finanses - visu naudas līdzekļu kopums, kas ir indivīda rīcībā.

Par **personīgo finanšu pārvaldību** varētu uzskatīt **finanšu vadību**, ko indivīds vai ģimene veic, lai iegūtu naudu, sabalansētu savus ieņēmumus un izdevumus, uzkrātu, kā arī naudu tērētu, ņemot vērā dažādus finanšu riskus un nākotnes dzīves notikumus.

Plānojot personīgās finanses, personai būtu jāizvērtē viņai piemērotākais **banku pakalpojumu klāsts** (norēķinu konts, krājkonts, kredītkarte, patēriņa kredīts u.c.) un **ieguldījumu iespējas** (ieguldījumi akcijās, obligācijās, ieguldījumu fondos u.c.), kā arī **apdrošināšanas produktu piedāvājums** (dzīvības apdrošināšana, veselības apdrošināšana, nelaimes gadījumu apdrošināšana u.c.) un **jāveic uzraudzība** pār saviem pensiju plāniem, sociāliem pabalstiem un nodokļu maksājumiem.

NAUDAS VĒRTĪBA

Katrs cilvēks vēlas saņemt pēc iespējas vairāk naudas, bet tajā pašā laikā, dažbrīd tiek aizmirsts, ka nozīmīgāka par naudas daudzumu ir tās vērtība, kuru izsaka pirkjspēja – preces un pakalpojumi, kurus par noteikto naudas summu ir iespējams iegādāties.

Pirkjspēja ir preču un pakalpojumu daudzums, ko var nopirkt par naudas vienību. Ja naudas ienākumi nemainās (piemēram, stipendija, pensija), bet cenu līmenis pieaug, tad esošo ienākumu pirkjspēja samazinās. Naudas pirkjspējas samazinājums ir cieši saistīts ar inflāciju. **Inflācija** nozīmē, ka nauda zaudē savu vērtību. Inflācija izpaužas kā **cenu līmeņa vispārējs pieaugums ekonomikā noteiktā laika periodā**. Dažu produktu cenu pieaugums vēl nav inflācija. Inflācija nozīmē, ka pieaug visu plašajā iepirkumu grozā ietvertu preču cenas. Statistikā pieņemtajā praksē kā izplatītāko inflācijas rādītāju izmanto patēriņa cenu indeksu (PCI).

MĀJSAIMNIECĪBAS BUDŽETS

Ikviena cilvēka prasmi pārvaldīt finanses raksturo **personīgais budžets**. Tas ir naudas ienākumu un izdevumu plāns noteiktam laika periodam vienam indivīdam. Gadījumos, kad tiek runāts par ģimenes budžetu, izmanto terminu - **mājsaimniecības budžets**. Tas ir mājsaimniecībā (ģimenē) dzīvojošo personu ienākumu un izdevumu plāns noteiktam laika periodam.

Mājsaimniecības ieņēmumu veidi (pozīcijas) var būt ļoti atšķirīgi, piemēram:

- atalgojums,
- stipendijas,
- pensijas,
- pabalsti,
- laimesti,
- dāvinājumi,
- ieņēmumi no saimnieciskās darbības,
- u.c.

Līdzīgi, arī **mājsaimniecības izdevumu veidi (pozīcijas)** mēdz būt dažādi, tāpēc parasti tos cenšas sagrupēt nozīmīgākajās grupās un tās ir:

- pārtika,
- transports,
- mājoklis,
- apģērbi un apavi,
- sakaru pakalpojumi,
- u.c.

Ienākumi visbiežāk tiek saņemti reizi mēnesī, arī liela daļa izdevumu veicama katru mēnesi, tāpēc pārsvarā gadījumu mājsaimniecību budžets tiek veidots vienam kalendārajam mēnesim.

IENĀKUMU UN IZDEVUMU PLĀNOŠANA

Lai labāk spētu plānot un pārskatīt savus ienākumus un izdevumus, noderīga ir sava **budžeta izveide**.

Kā rāda pētījumi, psiholoģiski mēs parasti sevi uzskatām par ~12% bagātākiem, kā esam patiesībā un bieži pie izdevumiem nepieskaitām nelielos tēriņus, piemēram, izdevumus par košļājamām gumijām, žurnāliem u.c.

Pirmajā mēnesī **budžeta veidošana** varētu būt salīdzinoši grūta, jo, ja informācija par ienākumiem indivīdam bieži vien ir diezgan skaidra, tad precīzi pateikt par ko un cik lieli ir izdevumi, nav tik vienkārši. Lai pēc iespējas precīzāk veidotu budžetu, nepieciešams regulāri pierakstīt visus savus izdevumus. To iespējams izdarīt vieglāk, ja pēc katra pirkuma tiek saglabāti čeki, kurus var izmantot izdevumu uzskaitē tabulā. Lai arī budžeta izveide aizņem laiku, tas ir **veids kā analizēt izdevumus un, plānojot vajadzības, ietaupīt**. Ja budžeta izveide tiek veikta regulāri, tad nākamajos mēnešos tā administrēšana jau ir vienkāršāka.

Skaitliski **budžets var būt**:

- a) **ar pārpalikumu** - ienākumi pārsniedz izdevumus,
- b) **sabalansēts** - ienākumi un izdevumi ir līdzsvarā,
- c) **ar deficītu** jeb iztrūkumu - plānotie izdevumi pārsniedz ienākumus.

Ja plānotie izdevumi ir lielāki par ienākumiem, tad jāizvēlas, kura no izdevumu pozīcijām jāsamazina, vai arī jāmeklē iespējas palielināt ienākumus. Jāapzinās arī, ka ik mēnesi nepieciešams segt neatliekamās izdevumus, no kuriem atteikties mājsaimniecībai īsā laika periodā nav iespējams. Atkarībā no situācijas, neatliekamie maksājumi parasti ir par:

- dzīvokļa īri,
- elektrības patēriņu,
- telefona izmantošanu,
- internetu,
- televīziju,
- kredītu,
- skolas pusdienām,
- transporta izdevumiem,
- u.c.

Savukārt ilgākā laika periodā daļu no neatliekamajām izmaksām nepieciešamības gadījumā ir iespējams samazināt, piemēram:

- regulāri izvērtējot telefona, televīzijas un interneta operatoru piedāvājumus,

- analizējot personiskā transporta izmaksas;
- u.c.

Šie ir jautājumi, par kuriem bieži vien aizdomājamies tikai situācijās, kad budžets veidojas ar deficītu. Ja par ienākumu un izdevumu attiecību tiek domāts laicīgi, tad iespējams savu budžetu plānot sabalansētu vai pat ar pārpalikumu.

Ienākumu un izdevumu plānošana ir ļoti noderīga arī no uzkrājumu veidošanas aspekta. Pētījumi rāda, ka indivīdam var būt psiholoģiski grūti krāt naudu tikai *krāšanas pēc*. Daudz veiksmīgāk tas izdodas, ja ir **izvēlēts konkrēts mērķis**. Šādā veidā uzkrāšana neliekas bezjēdzīga vai ļoti sarežģīta, jo ir noteikts mērķis, un regulāri uzkrājamā summa ir sadalīta mazākās daļās.

- Papildus informāciju var iegūt šajās interneta vietnēs:

FINANŠU ZINĀŠANU ROKASGRAMAT A	http://www.nordea.com/sitemod/upload/root/www.nordea.lv%20-%20lv/bankas_vadiba/Nordea_Finansu_rokasgramta_parvaldisana_final_13.pdf
TESTS FINANŠU IQ	http://www.nordea.lv/par+nordea/par+nordea/naudas+skola/1626422.html

- Dažādas noderīgas MS Excel veidlapas personīgā vai mājsaimniecību budžeta izveidei:

"BUDŽETS"	http://office.microsoft.com/lv-lv/templates/results.aspx?qu=bud%C5%BEets&queryid=0655d2f5-a04e-435d-9648-5458cda31107
-----------	---

- Personiskā budžeta izveides programmas piedāvātas arī dažādu finanšu institūciju interneta vietnēs, piemēram:

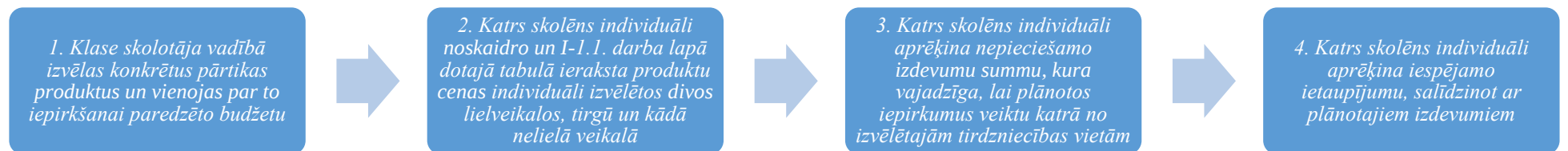
- www.finansuplanotajs.lv
- <http://www.seb.lv/lv/private/services/calculators/family-budget/>

I-1.1. uzdevums „Cenu analīze”

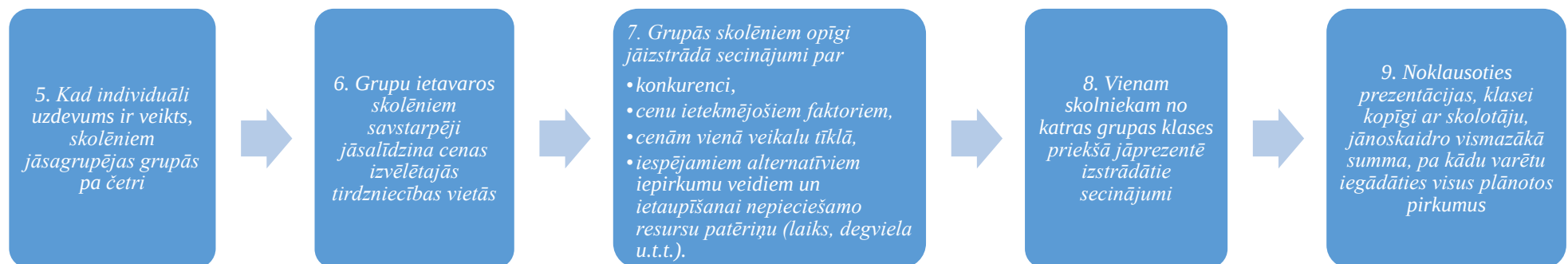
Atbilstoši Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem, 201[...].gadā mājsaimniecību izdevumi pārtikas un bezalkoholisko dzērienu iegādei vidēji ir [...] % no ģimenes kopējā izdevumu apjoma. Šī ir nozīmīgākā izdevumu grupa, tāpēc, lai uzlabotu mājsaimniecību ekonomisko stāvokli, būtiski ir pārtikas iegādi plānot, izvērtēt un izvēlēties ekonomiskākos piedāvājumus (aktuāli dati atrodami: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/majsaimniecibu-budzets-galvenie-raditaji-30312.html>).

I-1.1. darba lapā nepieciešams izveidot iepirkumu sarakstu izvēlētajiem pārtikas produktiem [...] ¹. Šiem pirkumiem plānots tērēt [...] EUR, bet pastāv iespēja tos veikt lētāk un atlikumu ietaupīt.

! Instrukcija uzdevuma veikšanai:

! Uzdevuma veikšanai nepieciešams darbs klasē un darbs ārpus skolas, apmeklējot tirdzniecības vietas. Uzdevuma veikšanai var izmantot arī informāciju, kura iegūta mazumtirdzniecības uzņēmumu mājaslapās u.c.

¹ Konkrētu produktu un tiem plānotās summas var tikt izvēlētas, klasē skolotājam vienojoties ar skolēniem.

Klase, mācību gads: _____

- ! Ja izvēlētais produkts kādā no tirzniecības vietām nav pieejams, iespējams izvēlēties alternatīvu, par to norādot informāciju tabulā.**
! Ja konkrētajam produktam ir akcija, tad tabulā jānorāda gan akcijas cena, gan parastā cena.
! Cenu salīdzinājumu dažādos veikalos nepieciešams veikt 4 dienu robežās.

Cenu analīzes periods: _____

[illegible]

[illegible]

I-1.2. uzdevums „Personīgais budžets”

Vidusskolniece Santa dalījās informācijā par savām pagājušās nedēļas finansēm: vecāki Santai iedeva kabatas naudu 20 eiro apmērā. Viņa nopirka skropstu tušu par 7 eiro. Vecmāmiņa Santai dzimšanas dienā uzdāvināja 20 eiro, bet vecāki - braucienu uz Stokholmu 90 eiro vērtībā. Santai bija jāveic 30 eiro ikmēneša maksājums par deju nodarbībām, šo naudu Santai iedeva vecāki. Par pusdienām Santa šajā nedēļā iztērēja 20 eiro. Brīvdienās Santa ar Gati devās uz kino, kur Gatis samaksāja 8 eiro par Santas kinobiļeti un 4 eiro par popkornu un kolu.

1. Pamatojoties uz esošo informāciju, lūdzu izveido un novērtē Santas pagājušās nedēļas budžetu!

IENĀKUMI			
Nr.p.k.	Pozīcija	Summa EUR	% no kopējā
Kopā:			
Ar pārpalikumu _____EUR			

IZDEVUMI			
Nr.p.k.	Pozīcija	Summa EUR	% no kopējā
Kopā:			
Sabalansēts Ar deficītu _____EUR			

2. Sniedz vērtējumu un ieteikumus Santas pagājušās nedēļas budžetam:

- Kuras izdevumu pozīcijas procentuāli Santai ir vislielākās?
- Cik procentus no kopējiem Santas izdevumiem veido obligāti veicamie maksājumi? Kuras tās ir?
- Kurās pozīcijās un cik daudz procentuāli Santa varētu ietaupīt?
- Ja indivīda ienākumi ir lielāki kā viņa izdevumi – vai vēlams veikt naudas uzkrājumu? Kāpēc?

I-1.3. uzdevums „Mājsaimniecības budžets”

2013.gadā vidējā neto darba samaksa (pēc nodokļu nomaksas) Latvijā bija 508 eiro.

Ošiņu ģimenē abi vecāki ir algota darba veicēji, viena ienākumi ir vairs esošās vidējās neto darba samaksas apmērā, bet otram par 14% augstāki (noapaļot līdz veseliem eiro). Ģimenē ir 2 skolas vecuma bērni, par katru no tiem mēnesī viens no vecākiem saņem 11 eiro pabalstu.

1. Aprēķini šai ģimenei mēnesī patēriņam pieejamos kopējos ienākumus!

2. Izmantojot tabulā dotos statistikas datus, aprēķini un ieraksti šai ģimenei pieejamo naudas summu mēnesī katrai pozīcijai:

Patēriņa izdevumu sastāvs, struktūra un izmaiņas 2013.gadā (vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli Latvijā mēnesī) ¹			
Visas mājsaimniecības	2013.g., eiro	2013.g., %	2013.g. pret 2012.g., %
Patēriņa izdevumi kopā	300.72	100	106.7
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni	84.84	28.2	107.4
Alkoholiskie dzērieni, tabaka	9.99	3.3	107.8
Apģērbi un apavi	17.41	5.8	120.2
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais	49.52	16.5	104.5
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana	12.72	4.2	109.9
Veselība	18.50	6.2	110.5
Transports	39.55	13.2	99.5
Sakari	12.70	4.2	96.4
Atpūta un kultūra	21.21	7.1	112.8
Izglītība	4.31	1.4	93.4
Restorāni, kafējnīcas un viesnīcas	13.14	4.4	103.3
Dažādas preces un pakalpojumi	16.82	5.6	116.4

Ošiņu ģimene	2013.g., eiro mēnesī	2013.g., eiro dienā (pieņemot ka mēnesī 30 dienas)
Patēriņa izdevumi kopā		
Pārtika un bezalkoholiskie dzērieni		
Alkoholiskie dzērieni, tabaka		
Apģērbi un apavi		
Mājoklis, ūdens, elektroenerģija, gāze un cits kurināmais		
Mājokļa iekārta, mājturības piederumi un mājas uzkopšana		
Veselība		
Transports		
Sakari		
Atpūta un kultūra		
Izglītība		
Restorāni, kafējnīcas un viesnīcas		
Dažādas preces un pakalpojumi		

¹ Aktuālos datus var iegūt šeit: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/majsaimniecibu-budzets-un-paterina-izdevumi-36825.html>

3. Atbilde uz zemāk uzskaitītajiem jautājumiem:

- Norādi, kuri izdevumi, Tavuprāt, tiek atspoguļoti sadaļā „Pārējās preces un pakalpojumi”?
- Pusi no sadaļā „Pārējās preces un pakalpojumi” esošajiem izdevumiem Ošiņu ģimenes vecāki izsniedz bērniem kā kabatas naudu. Aprēķini katram bērnam pienākošos kabatas naudu katrai darba dienai, pieņemot, ka mēnesī ir 20 darbadienas.
- Vienas nedēļas kabatas nauda katram bērnam ir ____,__ EUR.

Atbilde uz zemāk uzskaitītajiem jautājumiem:

- Kā mainīsies Tava kabatas naudas izdevumu struktūra, ja nolemsi, ka vēlies iegādāties plaukstdatoru?
- Cik lielu summu spēsi ietaupīt katru nedēļu?
- Tavis izvēlētais plaukstdators maksā _____EUR. Ņemot vērā iespējamās iknedēļas ietaupījumus, pēc cik ilga laika varēsi sev precīzi iegādāties?
- Kādi vēl varētu būt Tavi legālie ienākumu veidi, lai vēlamo lietu varētu iegādāties ātrāk (vairāk naudas no vecākiem šobrīd saņemt nav iespējams).

Aprēķiniem:

Atbildēm:

I-1.5. uzdevums „Izmaksas mācību gada sākumā”

- 1. Uzskaiti un analizē jauna mācību gada sākuma izmaksas, sagrupējot tās izdevumu grupās. Izmaksās jāiekļauj ne tikai tiešie izdevumi par kancelejas precēm, bet arī netiešie – apģērba un apavu izmaksas, jaunas somas iegāde u.c.**

! Instrukcija uzdevuma veikšanai:

1.posms

Uzskaiti tabulā visus izdevumus, kas saistīti ar katra mācību gada sākumu, sagrupējot tos trijās grupās: 1) mācību piederumi, 2) apģērbs un 3) citi izdevumi. Atzīmē lietas, kas bija iegādājamas obligāti

2.posms

Veic aprēķinus un atbildi uz jautājumiem a) - c)

Izdevumu grupas	Summa EUR	% no kopējām izmaksām mācību gada sākumam
Mācību piederumi:		
Apģērbs:		
Citi izdevumi:		

2. Veic aprēķinus un atbildi uz jautājumiem:

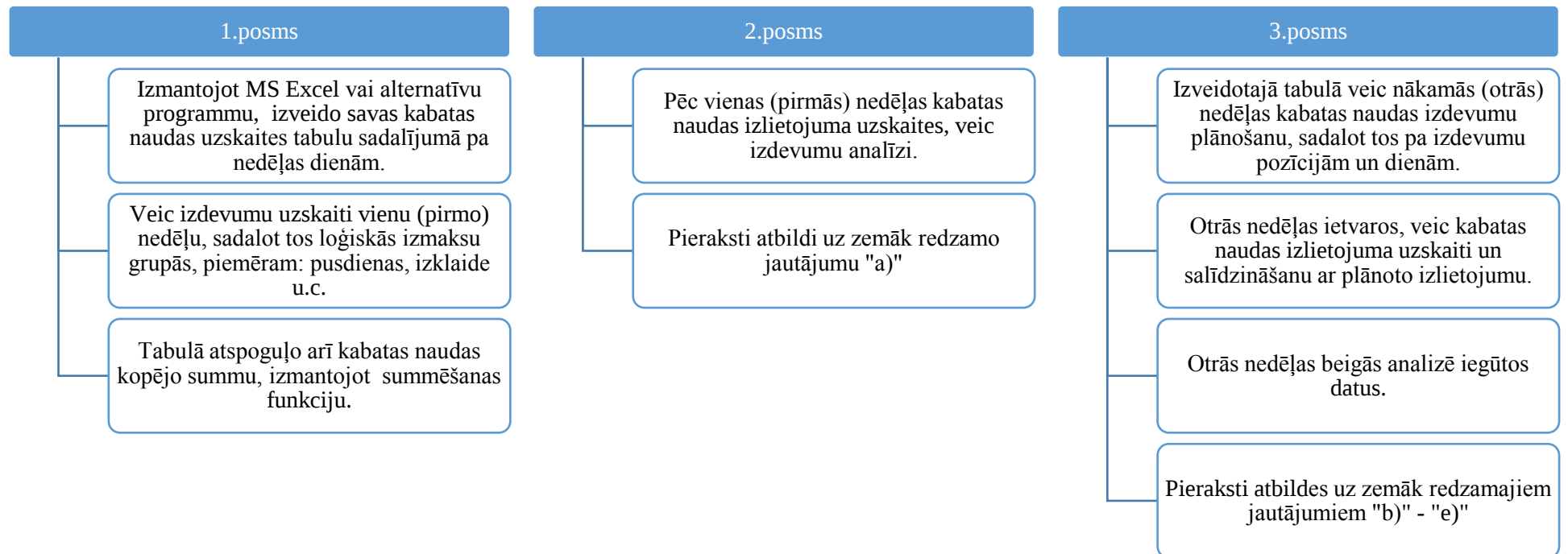
- a) Kāds ir procentuālais sadalījums starp izdevumu grupām jaunā mācību gada sākumā?
- b) Cik no kopējiem izdevumiem procentuāli bija obligāti iegādājamo lietu iegādei?
- c) Cik procentus no ģimenes mēneša budžeta sastāda šie izdevumi (lai šo aprēķinātu, lūdzu, izrēķini mēneša ģimenes budžetu)?

Aprēķiniem:

Atbildēm:

I-1.6. uzdevums „Personīgā budžeta izveide un analīze”

1. Veic uzdevumu secīgi pa posmiem. Uzdevuma veikšanai nepieciešamas divas nedēļas!

2. Atbildi uz jautājumiem:

- Mans vērtējums par savas kabatas naudas izlietojumu, vai ir nepieciešama izdevumu struktūras maiņa?
- Vai ir vērojamas nesakritības starp plānoto un reālo kabatas naudas izlietojumu? Cik lielas tās ir?
- Kāpēc tās radušās?
- Kuri izdevumi bija neparedzēti? Cik liels ir to īpatsvars (%)?
- Vai tagad Tu plānotu savas kabatas naudas izlietojumu savādāk nekā pirms nedēļas? Kāpēc?

2. Uzkrāšana un aizņemšanās. Naudas cena. Procentu likme

Kā naudas **uzkrāšana**, tā **aizņemšanās** ir saistīta ar ienākumu un patēriņa apjomu. Uzkrāt iespējams tikai tad, ja nauda tiek patērēta mazāk nekā saņemta, savukārt aizņemties naudu nākas gadījumos, kad tiek tērēts vairāk par nopelnīto. Aizņēmums ir maksas pakalpojums, kur ir jāmaksā par kādam citam piederošas naudas izmantošanu uz noteiktu laiku.

Maksa par svešas naudas izmantošanu jeb izmantotās naudas cena tiek saukta par **procentiem**. Šī cena un pieprasītās naudas daudzums pamatā ir saistīti – jo augstāka aizņēmumu procentu likme, jo mazāks aizņēmumu skaits. Taču nozīmīga loma ir arī laika faktoram, drošības jautājumiem un citiem aspektiem. Piemēram, **bankas kredīta** noformēšana ir laikietilpīgāka, nepieciešams kārtot vairāk formalitāšu, kā arī pierādīt atbilstošu ienākumu apjomu, salīdzinot ar „**ātro kredītu**” piedāvājumiem, kurus patērētājiem noformēt vienkāršāk, tādēļ, to cena (% likme) ir daudz augstāka.

- *Papildus informāciju var iegūt šajā interneta vietnē:*

ATBILDĪGA AIZŅĒMŠANĀS <http://www.ptac.gov.lv/page/446>

Pastāv uzskats, ka privātpersonām **vēlams veidot uzkrājumus vismaz trīs mēnešu izmaksu apjomā**, jo, ja ienākumu avots, piemēram, darbs tiek zaudēts, tad šis trīs mēnešu uzkrājums var palīdzēt saglabāt esošo dzīves līmeni un šajā laikā pielāgoties situācijai, meklējot jaunu ienākumu veidu. **Uzkrājumi** ir nozīmīgi arī lielāku pirkumu veikšanai, jo tad vēlamo pirkumu būs iespējams veikt sev vēlamā laikā, piemēram, izpārdošanas brīdī, un pirkuma cena nepalielināsies, maksājot kredīta vai līzings procentus. Uzkrājumus var veidot skaidrā naudā - mājās "zeķē" vai krājkasītē, naudas seifā mājoklī vai bankā, taču izdevīgāk ir veidot noguldījumus komercbankās.

NOGULDĪJUMI

Noguldījums ir naudas līdzekļu glabāšana bankas kontā parasti uz noteiktu laiku ar procentiem. Noguldījumi (**depozīti**) ir viens no **drošākajiem** un Latvijā plašāk lietotajiem uzkrājumu veidiem - noguldot naudu depozītā, ir precīzi zināms datums un izmaksājamā summa. Noguldījuma drošuma dēļ **depozīti ir visneienesīgākie** no visiem uzkrājumu veidiem.

Īstermiņa noguldījumi ir klasiskie noguldījumi ar termiņu līdz vienam gadam, kad pamatsummas un procentu izmaksa notiek līgumā atrunātā termiņa beigās. Bieži personas izmanto arī krājkontus, kad pastāv iespēja aptuveni vienas nedēļas laikā pieprasīt pamatsummas un procentu atgriešanu.

Ilgtermiņa noguldījumi ir noguldījumi ar termiņu, kas ir ilgāks par vienu gadu. Ilgtermiņa noguldījumi paredz dažādību procentu izmaksās (pie līguma slēgšanas, ik mēnesi, gada beigās vai noguldījumu termiņa beigās). Par līguma laušanu pirms termina parasti jāmaksā soda nauda.

Pēc Kredītiestāžu likuma pastāv šādi **noguldījumu veidi**:

- a) **Pieprasījuma noguldījumi (krājkonti)** jeb juridisku un fizisku personu noguldījumi uz nenoteiktu laiku ar pienākumu izmaksāt pēc pieprasījuma.

- b) **Termiņnoguldījumi (klasiskais depozīts).** Termiņnoguldījumus, kas noguldīti uz noteiktu laiku, var saņemt ar nopelnītiem procentiem, sākot ar depozīta līguma beigu datumu. Pieteikums par noguldījuma izņemšanu parasti iesniedzams 10 dienas pirms noguldījuma izņemšanas.³

Vēl pastāv **strukturētais noguldījums**. Tas ir termiņnoguldījuma paveids, kas sniedz iespēju noguldīt naudu un vienlaikus pelnīt vairāk nekā ar klasiskajiem depozītiem, depozīta peļņa ir atkarīga no tā kā mainās biržu indeksi, vērtspapīru vai valūtu kursi, kuriem tiek piesaistīta depozīta peļņa.

Veicot noguldījumus jāņem vērā, ka, jo īsāks noguldījuma termiņš, jo zemāka mēneša un gada procentu likme. Strukturētie noguldījumi ir riskantāki par klasiskajiem noguldījumiem, bet krājkontiem ir viszemākā procentu likme. Komercbankas periodiski piedāvā izdevīgākus depozītus, piemēram, Lieldienās vai Ziemassvētkos. Arī noguldījumiem caur internetbanku parasti tiek piedāvātas paaugstinātas procentu likmes. Ir iespēja izvēlēties arī **noguldījumus ar procentu kapitalizāciju**, jo šāds veids paredz procentu uzrēķināšanu gan uz pamatsummu, gan uz nopelnītiem procentiem.

Noguldot naudu depozītā jāņem vērā, ka mūsdienās finanšu eksperti uzskata, ka Latvijā noguldījumi ir veids **tikai naudas pirkspējas saglabāšanai**, nevis peļņas gūšanai, jo gada procentu likme komercbanku depozītiem parasti nepārsniedz 2%. Latvijā juridisko un fizisko personu ienākumi no noguldījumiem (no nopelnītiem procentiem) tiek aplikti ar **nodokli 10%** apmērā. Parasti šo summu iekasē depozīta izmaksas brīdī.

Noguldīt lielu naudas summu uzreiz ir grūti, bet nepieciešamo summu iespējams uzkrāt pamazām. Džina Čatskija grāmatā „*Naudas grāmata sievietēm*” iesaka uzkrājumiem novirzīt noteiktu procentu apjomu no ikmēneša ienākumiem, piemēram, 5%. Saskaņā ar šo ieteikumu, no katras saņemtās naudas summas jānogulda 5%, neatkarīgi, vai tā ir alga, dāvinājums, stipendija, pabalsts, laimests vai jeb kas cits – no katriem simts eiro pieci eiro tiek novirzīti uzkrājumam. Procentu apjomu katrs var izvēlēties pats, bet tam nevajadzētu būt mazākam par 3%, jo tad uzkrājums veidosies ļoti lēnām, tāpat tam nevajadzētu būt nesamērīgi augstam, lai nesamazinātu ikdienas dzīves kvalitāti. Ja ik mēnesi izdodas uzkrāt 5% ienākumu, tad trīs mēnešu „drošības spilvenu” var izveidot piecu gadu laikā. Ja ir iespējams uzkrāt 10% no ikmēneša ienākumiem, tad - divu ar pusi gadu laikā. Svarīgi ir arī tas, kur naudas uzkrājumi tiek veikti, jo tikai neliela daļa cilvēku ar savu gribasspēku spēj neiztērēt visu naudu, ja tā viņiem ir viegli pieejama.⁴ **Ja nauda tiek uzkrāta bankas krājkontā**, bez maksas to iespējams saņemt 7 dienas iepriekš par to rakstiski informējot banku. Tas samazina spontānu naudas patēriņu un liek vēlreiz pārdomāt pirkuma nepieciešamību.

Noguldījumu ienesīguma aprēķināšanai tiek lietotas divas formulas:

$$N = s (1+in) - \text{vienkāršo procentu metode}$$

$$N = s (1+i)^n - \text{salikto procentu metode}$$

Kur:

N – noguldījuma nākotnes (gala) vērtība,

s – noguldījuma sākotnējā summa,

i - % likme periodā,

n – periodu skaits.

³ “Kredītiestāžu likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=37426> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

⁴ Dž. Čatskija, *Naudas grāmata sievietēm*. – R. Atēna, 2009.

Piezīme: "i" un "n" jābūt vienā mērogā!

Izmantojot salikto procentu metodi, jāievēro, ka n jānorāda kā pārrēķinu periodu daudzums un i jānorāda kā decimāldaļa vienā pārrēķina periodā. Katrā darbībā skaitļi tiek noapaļoti līdz 2 zīmēm aiz komata, ievērojot nosacījumu: ja trešais skaitlis aiz komata ir 0;1;2;3 vai 4, tad noapaļo uz leju, ja trešais skaitlis aiz komata ir 5;6;7;8 vai 9, tad noapaļo uz augšu.

Atšķirība starp metodēm ir tāda, ka izmantojot **vienkāršo procentu** metodi noguldījuma summa tiek aprēķināta tikai perioda beigās, bet izmantojot **salikto procentu** metodi, noguldījuma vērtība tiek aprēķināta katra pārrēķina perioda beigās un rezultāts tiek pieņemts kā nākamā perioda sākuma summa. Rezultātā, **procenti pelna procentus** un noguldītāja perioda beigās saņemamā summa palielinās. Parasti komercbanku darbinieki paši neizskaidro salikto procentu likmes izvēles priekšrocības, tāpēc pie depozīta atvēršanas ieteicams izvēlēties **noguldījumu ar procentu kapitalizāciju**, jo šāds veids paredz procentu aprēķināšanu gan pamatsummai, gan nopelnītajiem procentiem

Lai ienesīgums no noguldījuma būtu lielāks, ir jāsalīdzina dažādi finanšu institūciju piedāvājumi, izmantojot un nepieciešamības gadījumā rēķinot **gada procentu likmes (GPL)**, jo tā norādis procentos, cik pelnošs būs noguldījums, un ļaus noteikt ienesīgāko noguldījumu variantu.

- *Piemērs:*

Bankā „X” un bankā „Y” katrā tiek noguldīti 300,00 EUR uz 2 gadiem. Abās bankās GPL 8%, taču bankā „Y” noguldījumiem pielieto salikto procentu aprēķinu ar pārrēķinu periodu 6 mēneši. Lai noteiktu noguldījumu beigu vērtību katrā bankā, jāveic šādi aprēķini:

1) Banka „X”
$$N = 300 (1 + 0,08 \times 2)$$
$$N = 348,00 \text{ EUR}$$

2) Banka „Y”
$$N = 300 (1 + 0,04)^4$$
$$N = 350,96 \text{ EUR}$$

Ja izejas dati (summa, GPL un noguldījuma periods) ir vienādi, tad noguldījuma beigu vērtība vienmēr būs lielāka salikto procentu aprēķinam - tas noguldītājam ir izdevīgāks.

Ja uzkrājumi nav izveidoti un noteiktā laika periodā izdevumi pārsniedz ieņēmumus, tad, lai tos segtu, naudu būs **nepieciešams aizņemties**. Naudas aizņēmumu sauc par **kredītu** un samaksa par tā izmantošanu ir **procenti (%)**. Naudu iespējams aizņemties no radiem, draugiem, bankā, ātro kredītu uzņēmumos un citur. Izvēloties kredīta līguma sadarbības partneri, debitoram (kredīta ņēmējam) jāpievērš uzmanība kredīta gada procentu likmei (**GPL**), jo tā norāda kredīta izmaksas.

Formula kredīta kopējās summas (pamatsumma un procenti) aprēķinam:

$$K = S (1+i)^n,$$

kur:

K – kredīta kopējā summa,

s – sākotnējā aizņēmuma summa,

i - % likme periodā,

n – periodu skaits.

I-2.1. uzdevums "Naudas uzkrājumu veidošana"

Atbilstoši SEB bankas 2013.gada februārī veiktajam pētījumam par Baltijas valstu iedzīvotāju naudas uzkrājumu veidošanas tendencēm, Latvijā uzkrājumus veido 41% aptaujāto iedzīvotāju. Vairāk informācijas par pētījuma rezultātiem: http://www.slideshare.net/SEB_Latvia/seb-banka-kam-un-k-uzkrj-baltijas-valstu-iedzvotji

Atbildi uz jautājumiem un aizpildi tabulu!

- a) Vai Tavuprāt ir nepieciešams uzkrāt naudu? Kāpēc?
- b) Kur un kādā veida ir iespējams uzkrāt naudu?

Atbildei:

--

- c) Izvēlies divus uzkrāšanas veidus, uzraksti to pozitīvos un negatīvos aspektus:

	Naudas uzkrāšanas veids: 	Naudas uzkrāšanas veids:
Pozitīvie aspekti		
Negatīvie aspekti		

I-2.2. uzdevums "Kredītlīgums"

Izpēti nebanku kredītdevēja AS „X” kredītlīnijas līgumu un aizpildi tabulu, ar “X” norādot pareizo atbildi:

Nr.p.k.	Jautājums	Atbilde	
		Jā	Nē
1.	Vai aizņēmējs var būt SIA „Aizņēmums TEV”?		
2.	Vai aizdevējs var atteikt pieprasīto aizdevumu, ja iesniegti visi nepieciešamie dokumenti?		
3.	Vai ir iespējams noformēt šo ātro kredītu 18 gadu vecumā?		
4.	Vai aizdevuma summa varētu tikt pārskaitīta uz kontu kādā no Latvijas komercbankām?		
5.	Vai jāveic aizņēmuma daļas atmaksa, ja nav saņemts ikmēneša rēķins?		
6.	Vai no aizņēmēja iemaksātās summas vispirms tiek segta kredītlīnijas summa?		
7.	Vai aizņēmumu drīkst atmaksāt pirms līguma beigu termiņa?		
8.	Vai gadījumā, ja 100 eiro kredīta atmaksa tiek kavēta 3 dienas, tad kā nokavējuma procenti jāmaksā 2,50 eiro?		
9.	Vai maksājumu kavējumu gadījumā, aizdevējs drīkst ierasties aizņēmēja dzīves vai darba vietā?		

KREDĪTLĪNIJAS LĪGUMS

Aizdevējs: AS „X”, vienotais reģistrācijas Nr. 40003991692, juridiskā adrese: Lielā iela 507, Rīga, Latvija, LV-1099;

Aizņēmējs: Vispārīgo noteikumu 2.7. punktā izvirzītajām prasībām atbilstoša rīcībspējīga fiziska persona, kas noslēdz ar Aizdevēju šo Līgumu kā Aizņēmējs;

Izmaksai pieejamais Kredītlīnijas limits: Saskaņā ar Vispārīgo noteikumu 3.2. punktu Aizdevēja vienpusēji noteikts limits, kas Aizņēmējam pieejams izmaksai Kredītlīnijas summu veidā no kopējā Kredītlīnijas limita;

Kopējā atmaksājamā summa: Saskaņā ar MK Noteikumiem uz Līguma noslēgšanas brīdi aprēķinātā summa, ko veido kopējā Kredītlīnijas limita summa un visas izmaksas, tai skaitā Kredītlīnijas limita lietošanas komisija, kas Aizņēmējam jāmaksā saskaņā ar Līgumu un kas aprēķināta, izmantojot Pieņēmumus;

Kredītlīnijas summas atmaksas pēdējais datums: Diena, kad Aizņēmējam saskaņā ar Grafiku ir jāveic pēdējais Kredītlīnijas summas atmaksas un Procentu maksājums;

(...)

1.5. Aizdevējs ir tiesīgs atteikt Kredītlīnijas limita piešķiršanu Aizņēmējam, par to informējot Aizņēmēju. Aizdevējam nav pienākums pamatot tā atteikumu piešķirt Kredītlīnijas limitu. Ja Kredītlīnijas limita izsniegšanas atteikums pamatots ar parādnieku datu bāzē iegūtām ziņām, Aizdevējs pēc Aizņēmēja pieprasījuma informē Aizņēmēju par šo faktu un izmantotās datu bāzes ziņām.

1.6. Ja Aizdevējs atsaka Aizņēmējam piešķirt Kredītlīnijas limitu, Līgums atzīstams it kā par nemaz nepastāvējušu.

2.5. Reģistrējoties Mājas lapā un iesniedzot Kredītlīnijas summas Pieprasījumu, Aizņēmējs apliecina, ka:

- 2.5.1. Aizņēmējam nav kavētu parādsaistību pret Trešajām personām;
- 2.5.2. Aizņēmējs nav reģistrēts kā esošais parādnieks parādnieku uzskaites datu bāzēs vai datu bāzēs kredītvēstures veidošanai;
- 2.5.3. Nepastāv tādi apstākļi, kas varētu negatīvi ietekmēt Aizņēmēja maksāspēju;
- 2.5.4. Aizņēmējs ir iepazinies ar Līguma Vispārīgajiem un Speciālajiem noteikumiem, saprot tos, piekrīt tiem, atzīst tos par sev saistošiem un tie saskan ar Aizņēmēja gribu.

2.6. Aizņēmējs apliecina, ka Aizņēmēja Lietotāja kontā sniegtās ziņas ir patiesas. Aizņēmējs apzinās tiesiskās sekas par nepatiesu ziņu sniegšanu. Aizdevējam ir tiesības zvanīt uz Aizņēmēja mobilā telefona numuru vai jebkuru citu gala iekārtu, lai sasniegtu Aizņēmēju.

2.7. Lai reģistrētos Mājas lapā un noslēgtu Līgumu, kā arī iesniedzot Kredītlīnijas summas Pieprasījumu, Aizņēmējam ir jāatbilst un Aizņēmējs apliecina, ka Līguma darbības laikā tas atbildīs šādiem kritērijiem:

- 2.7.1. Aizņēmējs ir fiziska persona;
- 2.7.2. Aizņēmējs ir vecumā no 20 līdz 75 gadiem;
- 2.7.3. Aizņēmēja pastāvīgā deklarētā dzīves vieta ir Latvijas Republikā, un viņš tiek uzskatīts par rezidentu saskaņā ar Latvijas Republikas likumu „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”;
- 2.7.4. Aizņēmējam ir atvērts norēķinu konts jebkurā Latvijas Republikā reģistrētā kredītiestādē, ar kurā esošajiem naudas līdzekļiem, ja tādi tur ir, tas ir tiesīgs brīvi rīkoties;
- 2.7.5. Kredītlīnijas summas Pieprasījuma nosūtīšanas brīdī un Līguma noslēgšanas brīdī Aizņēmējs ir rīcībspējīgs un neatrodas alkoholisko, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmē.

6.4. Aizdevējs nosūta Aizņēmējam rēķinu uz Lietotāja kontā norādīto Aizņēmēja e-pasta adresi pirms kārtējā maksājuma veikšanas, un pēc savas izvēles – arī parasta pasta sūtījuma veidā.

6.5. Aizņēmējs piekrīt, ka Aizdevējs rēķinu sagatavo elektroniski un tas ir derīgs bez paraksta. Aizņēmējs ir informēts, ka rēķina nesāņemšanas gadījumā Aizņēmējam ir pienākums veikt Kredītlīnijas summas atmaksu un Procentu samaksu saskaņā ar Kredītlīnijas summas izsniegšanas apstiprinājumu un tam pievienoto Grafiku.

6.6. Visus no Līguma izrietošos maksājumus Aizņēmējs veic, pārskaitot tos uz Aizdevēja kontu. Līgumā noteiktā Aizņēmēja maksājuma saistība ir izpildīta ar brīdi, kad maksājuma summa ir ieskaitīta Aizdevēja kontā.

6.7. Aktuālā informācija par Kredītlīnijas summas atmaksu un Procentu samaksu, Grafiku, uzkrātajiem līgumsodiem, kā arī cita ar Līguma izpildi saistītā informācija ir pieejama Aizņēmēja Lietotāja kontā, Mājas lapā.

6.8. Aizņēmējam ir pienākums, veicot jebkādu maksājumu saskaņā ar Līgumu, norādīt maksātāja vārdu, uzvārdu, personas kodu, Aizdevēja nosaukumu, reģistrācijas numuru, Aizdevēja kontu un apmaksājamā Rēķina numuru. Ja par veicamo maksājumu Aizņēmējs nav saņēmis Rēķinu, tad Aizņēmējam ir pienākums norādīt Līguma numuru.

6.9. Ja Aizdevējs no Aizņēmēja saņem maksājumu, ko nav iespējams identificēt, tad šāds maksājums netiek uzskatīts par saņemtu līdz tā identifikācijas brīdim, un Aizdevējam ir tiesības piemērot nokavējuma procentus un līgumsodu Aizņēmējam saskaņā ar Līgumu.

6.10. Aizdevēja prasījumi pret Aizņēmēju tiek segti šādā kārtībā – sākotnēji tiek dzēsti vēl nenomaksātie nokavējuma procenti, pēc tam pārējie no Aizņēmēja saņemtie naudas līdzekļi, kas domāti Aizņēmēja saistību pret Aizdevēju izpildei, tiek izmantoti, lai dzēstu, un tikai tad palikušo atlikumu izlieto Kredītlīnijas summas, kā arī citu maksājumu, kuri jāsedz saskaņā ar Līgumu, dzēšanai. Aizdevējs var noteikt arī citu maksājumu segšanas kārtību, ja tā ir labvēlīgāka Aizņēmējam.

6.11. Aizņēmējs ir tiesīgs pilnībā atmaksāt Līgumā noteiktos maksājumus pirms Kredītlīnijas summas izsniegšanas apstiprinājumā norādītā maksājuma termiņa. Aizņēmējs ir arī tiesīgs daļēji atmaksāt Kredītlīnijas summu pirms noteiktā maksājuma termiņa, bet atlikušo Kredītlīnijas summu atmaksāt Kredītlīnijas summas izsniegšanas apstiprinājumā noteiktajā maksājumu termiņā. Aizņēmējam ir tiesības uz kopējo Kredītlīnijas summas izmaksu taisnīgu samazināšanu. Ja Aizņēmējs pilnībā atmaksā Līgumā noteiktos maksājumus pirms Kredītlīnijas summas izsniegšanas apstiprinājumā noteiktā maksājuma termiņa, Aizņēmējam ir jāmaksā neatmaksātās Kredītlīnijas summas pamatsummas atlikums un Procenti par faktisko Kredītlīnijas summas

lietošanas laiku, kā arī visus citus maksājumus saskaņā ar Līgumu. Ja Aizņēmējs daļēji atmaksā Līgumā noteiktos maksājumus pirms Kredītlīnijas summas izsniegšanas apstiprinājumā noteiktā maksājuma termiņa, Aizņēmējs maksā neatmaksātās Kredītlīnijas summas pamatsummas daļēju maksājumu un Procentus par faktisko Kredītlīnijas summas (daļējā maksājuma summas apjomā) lietošanas laiku, kā arī visus citus maksājumus saskaņā ar Līgumu. Aizņēmējam netiek piemērotas sankcijas par Kredītlīnijas summas atmaksu pirms Kredītlīnijas summas izsniegšanas apstiprinājumā norādītā pēdējā atmaksas datuma.

8.1. Ja Aizņēmējs kavē Līgumā noteiktos maksājumus, Aizdevējam ir šādas tiesības:

8.1.1. Piemērot Aizņēmējam nokavējuma procentus 0.75% apmērā no kopējās kavēto maksājumu summas par katru kavējuma dienu un nodot informāciju par saistību neizpildi Līguma 9.2. punktā minētajām personām, kuras apkopo informāciju par parādniekiem, negatīvi ietekmējot Aizņēmēja kredītvēsturi;

8.1.2. Uzsākt parāda piedziņas procesu, vēršoties tiesā ar prasību par parāda piespiedu piedziņu, t.sk., nodot kavēto maksājumu piedziņas tiesības Trešajām personām, t.sk. nodot tiesības uz Aizņēmēja personas datu apstrādi un šo datu ievietošanu publiskajās datu bāzēs. Kavēto maksājumu piedziņas gadījumā piedziņas izdevumus sedz Aizņēmējs;

8.1.3. Aizņēmējs piekrīt, ka gadījumos, ja Aizņēmējs kavē Līgumā noteiktos maksājumus, tad Aizdevējs un/vai

9.2. punktā minētās Trešās personas ir tiesīgas apmeklēt Aizņēmēju tā darba vietā, darba veikšanas vietā un/vai dzīvesvietā, iepriekš par to brīdinot Aizņēmēju.

I-2.6. uzdevums “Noguldījumu piedāvājumu izvērtēšana”

Banka "A" saviem noguldītājiem piedāvā vienkāršo procentu aprēķinu un GPL 5%, bet banka "B" piedāvā salikto procentu aprēķinu ar pārrēķina periodu - viens ceturksnis un GPL 4%.

Veic aprēķinus un nosaki, kurā bankā izdevīgāk būtu noguldīt 20 000 USD uz 15 gadiem!

Aprēķiniem:

Atbildei:

I-2.7. uzdevums "Kredīta kopsumma"

Artūrs vēlas nopirkt planšetdatoru. Veikalā tam norādīta cena 240,00 EUR. Banka piedāvā kredītu ar GPL 6%.

Aprēķini, cik liela summa būs jāatdod bankai, ja pirkuma apmaksa tiks veikta pēc:

- a) 1 mēneša
- b) 3 mēnešiem
- c) 6 mēnešiem
- d) 1 gada
- e) 2 gadiem

Aprēķiniem:

Atbildei:

I-2.9. uzdevums "Naudas uzkrāšana"

Beidzot desmito klasi, Kristīne nolēma 3 turpmākās vasaras (3 mēnešus katrā) strādāt, lai pēc divpadsmitās klases beigšanas, septembrī uzsākot studijas Dānijā viņai būtu iekrāta sava nauda.

No katras nopelnītās neto algas, Kristīne apņēma uzkrājumam novirzīt 60% un kopējo summu iemaksāt kontā katras vasaras augusta beigās. Bankā Kristīne noslēdza līgumu uz šādiem nosacījumiem: GPL 7%, pārrēķina periods 1 gads, iespēja kontu papildināt katra kalendārā gada augusta beigās.

Vasarā pēc desmitās klases beigšanas Kristīne strādāja, ik mēnesi saņemot 350,00 EUR neto algu. Vasarā pēc vienpadsmitās klases Kristīnes ikmēneša bruto alga bija 550,00 EUR. Pēc divpadsmitās klases vasaras darbā Kristīne pelnīja mēnesī neto algu 400,00 EUR apmērā, bet sakarā ar eksāmeniem, šajā vasarā Kristīnei sanāca strādāt tikai 2 mēnešus.

Aprēķini Kristīnes rīcībā esošo naudas summu līdzņemšanai uz Dāniju, zinot, ka viņa savam darba devējam ir iesniegusi algas nodokļu grāmatiņu, kurā nav norādīts neviens apgādājamais, sociālā nodokļa likme visu trīs gadu periodā ir 11% un IIN ir 24%!

Aprēķiniem:

Atbildei:

I-2.11. uzdevums „Izdevīgākā piedāvājuma izvēle”

1. Apzini trīs dažādu autoskolu B kategorijas autovadītāja apliecības iegūšanas piedāvājumus un izvērtē tos, aizpildot tabulu!

	Autoskola	Autoskola	Autoskola
Piedāvāto nodarbību laiki			
Nepieciešamais laiks autovadītāja apliecības iegūšanai			
Mācību materiālu, līdzekļu nodrošinājums internetā			
Izmaksas:			
- Dokumentu noformēšanu			
- Teorijas apgūšanu			
- Braukšanas apmācību			
- Pirmās palīdzības apmācību			
- Medicīniskās izziņas iegūšanu			
- Citiem pakalpojumiem			

2. Atbildi uz jautājumiem!

- Kura no autoskolām piedāvā Tev izdevīgākos nodarbību laikus?
- Kura no autoskolām piedāvā ekonomiski izdevīgāko piedāvājumu autovadītāja apliecības iegūšanai?
- Kurš piedāvājums ir piemērotākais Tev un kāpēc? Kādi faktori – laika, mācību ilguma vai izmaksu faktors, Tavuprāt, ir visnozīmīgākais?

Atbildēm:

3. Darba samaksa, tās aprēķināšana un darba devēja izmaksas

Darba samaksa ir atlīdzība, kuru darbinieks parasti regulāri saņem par paveikto darbu. Algas veidus, to aprēķinus un uz algu attiecināmos nodokļus vai atvieglojumus nosaka katras valsts likumi.

Algu par paveikto darbu darbiniekam maksā darba devējs. Darba devējam ir pienākums slēgt rakstveida vienošanos ar darba ņēmēju par darba attiecībām jeb **darba līgumu**.

Darba devējam ir pienākums izmaksāt darba samaksu ne retāk kā divas reizes mēnesī, ja darbinieks un darba devējs nav vienojušies par darba samaksas izmaksu reizi mēnesī.

Darba samaksa var sevī ietvert:

- darba algu;
- piemaksas par papildu darbu, par nakts darbu, darbu svētku dienās u.c.;
- piemaksu par darbu, kas saistīts ar īpašu risku;
- prēmijas;
- cita veida atlīdzību saistībā ar darbu.

Darbiniekiem, kuri ir jaunāki par 18 gadiem, darba samaksa nedrīkst būt mazāka par Ministru kabineta noteikto minimālo mēneša darba algu normālā darba laika ietvaros. Pusaudžus nedrīkst nodarbināt ilgāk par septiņām stundām dienā un vairāk par 35 stundām nedēļā.¹

Latvijā pastāv divu veidu **darba devēji**:

- **Privātais darba devēju sektors**, kurā ietilpst komercsabiedrības ar valsts vai pašvaldību kapitāla daļu līdz 50%, visu veidu komercsabiedrības bez valsts vai pašvaldību kapitāla daļas, individuālie komersanti, kā arī zemnieku un zvejnieku saimniecības ar nodarbināto skaitu 50 un vairāk;²
- **Sabiedriskais sektors**, kurā ietilpst valsts un pašvaldību iestādes un to komercsabiedrības, komercsabiedrības ar valsts vai pašvaldību kapitāla daļu 50% un vairāk, kā arī nodibinājumi, biedrības un fondi.³

Pastāv šādas **algas formas**:

- **Laika alga**, kuru aprēķina atbilstoši faktiski nostrādātajam darba laikam neatkarīgi no paveiktā darba daudzuma.
- **Akorda alga**, kuru aprēķina atbilstoši paveiktā darba daudzumam neatkarīgi no laika, kādā tas paveikts.⁴

Mazāko atļauto bruto samaksu par pilnas slodzes mēneša darbu, t.i., **minimālo darba algu** nosaka Latvijas Republikas Ministru Kabinets. Šis rādītājs ir „cenu grīda” - sava veida darbinieku aizsardzība no valsts puses.

¹ “Darba likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=26019> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

² Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. “Privātais sektors”, pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/privatais-sektors-35225.html> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

³ Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. “Privātais sektors”, pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/sabiedriskais-sektors-35224.html> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

⁴ Darba likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=26019> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

No 2014.gada 1.janvāra Latvijā minimālā mēneša darba alga ir 320,00 EUR, bet minimālā stundas tarifa likme ir 1,933 EUR.

Nepilngadīgām personām no 14 gadiem un tiem darbiniekiem, kuri ir pakļauti īpašam riskam, **minimālā stundas tarifa likme ir 2,209 EUR**, jo viņiem saskaņā ar Darba likumu ir atļauts strādāt tikai 7 stundas dienā un 35 stundas nedēļā.¹

Sabiedrībā bieži tiek diskutēts par jautājumu, **kāpēc Latvijā ir salīdzinoši zemāka darba samaksa** nekā tādās Eiropas Savienības valstīs kā Vācija, Beļģija, Austrija. Kā vienu no iemesliem var minēt - zemāku darba ražīgumu. 2006.gadā Labklājības ministrijas veiktajā pētījumā "Darba alga un to ietekmējošie faktori" tika atklāti faktori, kas ietekmē Latvijā strādājošo algas:

- **Izglītība.** Darbinieki ar augstāko izglītību saņem par 24% augstākas algas nekā tie, kam ir vidējā izglītība un par 80% lielāku algu nekā strādājošie ar pamata izglītību;
- **Dzimums.** Sievietes saņem par 21,5% zemāku darba samaksu nekā vīrieši;
- **Vecums.** Ienākumu maksimums Latvijā ir sasniegts 30 - 35 gadu vecumā;
- **Latviešu valodas zināšanas (ne tautība!).** Ja valsts valodas zināšanas strādājošajam ir tikai vidējas, viņa darba alga ir par 10,5% mazāka;
- **Darba attiecību ilgums.** Darbiniekiem ar 20 gadu ilgu darba pieredzi alga ir vidēji par 26,1% lielāka nekā jaunam darbiniekam bez pieredzes;
- **Darba laiks.** Nepilnu darba laiku strādājošie pelna par 23,6% mazāk;
- **Darba līguma veids.** Strādājošie, kuriem darba līgums ir noslēgts uz noteiktu laiku, saņem vidēji par 9% mazāk nekā pastāvīgās darba attiecībās esošie.²

Uz darba samaksu tiek attiecināti vairāki nodokļi. Tos var iedalīt atkarīgi no tā, kuram tie jāsedz:

- Uz darba devēju attiecināmie nodokļi un nodevas;
- Uz darba ņēmēju attiecināmie nodokļi.

Latvijā uz **darba devēja izdevumu** daļu tiek attiecināts viens nodoklis - **valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas**. Ikdienā šo nodokli dēvē par „darba devēja nodokli”. Uz darba devēju attiecas arī uzņēmējdarbības riska nodevas veikšana. Darba devējs uzņēmējdarbības riska valsts nodevu maksā par katru darbinieku, ar kuru nodibinātas darba tiesiskās attiecības – par pārskata mēnesi līdz nākamā mēneša piecpadsmitajam datumam.

Uz **darbinieka izdevumu daļu** darba samaksai tiek attiecināti divi nodokļi:

- 1) **Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas;**
- 2) **Iedzīvotāju ienākuma nodoklis.**

Naudas summa, kas noteikta darba līgumā tiek saukta par **Bruto algu** (sarunvalodā - "alga uz papīra"). Bruto algā netiek ietverts darba devēja nodoklis. No bruto algas summas apmēra aprēķina nodokļus. Nominālā, jeb **bruto darba alga** ir pēc tarifiem, likmēm un saskaņā ar līgumiem aprēķinātā darba alga pirms dažādu atskaitījumu izdarīšanas. Visi aprēķinātie nodokļi tiek ieturēti no darbinieka algas. Darba devējs tos pārskaita atbilstošām valsts institūcijām.

¹ 27.08.2013 LR MK noteikumi Nr.665 „Noteikumi par minimālo mēneša darba algu un minimālo stundas tarifa likmi”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=259405> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

² Labklājības ministrija. Pētījums „Darba algas un to ietekmējošie faktori”, pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_tirgus/petijumi/darba_algas_faktori.pdf (skatīts 2014. gada 1. augustā)

Naudas summu, kura paliek pēc nodokļu aprēķina un to atvilkšanas sauc par **Neto algu** (sarunvalodā - "alga uz rokas"). Neto alga ir summa, kuru darba devējs samaksā darbiniekam. **Neto alga** ir algas lielums, kuru izmaksā vai pārskaita uz darbinieka norēķinu kontu.

Starp Bruto un Neto algu pastāv šādas likumsakarības:

- **Bruto alga > Neto alga;**
- **Bruto alga - nodokļi = Neto alga;**
- **Bruto alga + darba devēja sociālais nodoklis + riska nodeva = darba devēja izmaksas, algojot darbinieku.**

Lai aprēķinātu darba samaksu, jāzina arī dažādi atvieglojumi, kas tiek piemēroti darba ņēmējam:

- **Neapliekamais minimums** – Ministru kabineta noteikumos noteikta naudas summa, kura netiek aplikta ar iedzīvotāju ienākuma nodokli;
- **Atvieglojumi par apgādājamajiem**, piemēram, bērniem, ģimenes locekļiem, kuriem nav ienākumu u.c.;
- **Atvieglojumi sakarā ar invaliditāti.**

Šie atvieglojumi veido naudas summu, no kuras netiek aprēķināts iedzīvotāju ienākuma nodoklis. Atvieglojumi palielina to darba samaksas daļu, ko darbinieks saņem "uz rokas".

Ieraksti par darba ņēmēja nodoļu atvieglojumiem tiek veikti algas nodokļu grāmatiņā. No 2014.gada 1.jūnija visiem nodokļu maksātājiem algas nodokļa grāmatiņa ir tikai elektroniskā formā un gan pašai personai, gan tās darba devējam tā ir pieejama, izmantojot VID Elektroniskās deklarēšanas sistēmu. Elektroniskās algas nodokļu grāmatiņas piešķiršanas kārtību un grāmatiņā iekļaujamās ziņas nosaka 04.06.2013. Latvijas Republikas Ministru kabineta Nr.304 "Kārtība, kādā piešķirama algas nodokļa grāmatiņa". Lai nodokļa maksātājam piešķirtu grāmatiņu, nodokļa maksātājs iesniedz Valsts ieņēmumu dienestā iesniegumu par grāmatiņas piešķiršanu un paziņojumu par apgādībā esošām personām.

Iedzīvotāju dzīves līmeni tiešā veidā atspoguļo reālā alga. Reālā alga ir to preču un pakalpojumu daudzums, ko var nopirkt par neto algu esot noteiktam cenu līmenim.

Aprēķinot darba algu, ir jāņem vērā 5 būtiskākie rādītāji:

1. darba devēja un darba ņēmēja sociālais nodoklis;
2. iedzīvotāju ienākuma nodoklis;
3. neapliekamais minimums;
4. atvieglojums par apgādībā esošu personu;
5. riska nodeva.

Lai aprēķinātu summu, kuru izmaksāt darbiniekam, darba devējam algas kalkulācija jāveic šādi:

- 1) Visi aprēķini veicami no bruto algas.
- 2) Vienmēr kā pirmā jāatskaita darba ņēmēja **sociālā nodokļa** summa.
- 3) No atlikušās summas jāmaksā **iedzīvotāju ienākuma nodoklis**.
- 4) **Darba devēja izmaksu aprēķins**– bruto samaksai papildus tiek pieskaitīts darba devēja sociālais nodoklis un iegūtajai summai papildus pieskaitīta riska nodeva.

- **Piemēri:**

Darbinieks kā bruto algu saņem 400,00 EUR 2014.gadā.

- 23,59% darba devēja un 10,5% darba ņēmēja sociālais nodoklis;
- 24% iedzīvotāju ienākuma nodoklis;
- 75,00 EUR neapliekamais minimums;
- 165,00 EUR atvieglojums par apgādībā esošu personu;
- 0,36 EUR riska nodeva.

Darba devējs ir ierakstīts elektroniskā algas nodokļu grāmatiņā un tajā nav neviena apgādājamā.

- *Darba ņēmēja sociālā nodokļa aprēķins:* $400,00 \times 0,105 = 42,00 \text{ EUR}$
- *No cik lielas summas jāmaksā iedzīvotāja ienākumu nodoklis:* $400,00 - 42,00 - 75,00 = 283,00 \text{ EUR}$
- *Iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķins:* $283,00 \times 0,24 = 67,92 \text{ EUR}$
- *Neto alga:* $400,00 - 42,00 - 67,92 = 290,08 \text{ EUR}$

Darba devējs ir ierakstīts elektroniskā algas nodokļu grāmatiņā un tajā norādīti 2 apgādājamie.

- *Darba ņēmēja sociālā nodokļa aprēķins:* $400,00 \times 0,105 = 42,00 \text{ EUR}$
- *No cik lielas summas jāmaksā iedzīvotāja ienākumu nodoklis:* $400,00 - 42,00 - 2 \times 165,00 = 28,00 \text{ EUR}$
- *Iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķins:* $28,00 \times 0,24 = 6,72 \text{ EUR}$
- *Neto alga:* $400,00 - 42,00 - 6,72 = 351,28 \text{ EUR}$

Darba devējs nav ierakstīts elektroniskā algas nodokļu grāmatiņā:

- *Darba ņēmēja sociālā nodokļa aprēķins:* $400,00 \times 0,105 = 42,00 \text{ EUR}$
- *Iedzīvotāju ienākuma nodoklis jāmaksā no visas atlikušās summas:* $400,00 - 42,00 = 358,00 \text{ EUR}$
- *Iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķins:* $358,00 \times 0,24 = 85,92 \text{ EUR}$
- *Neto alga:* $400,00 - 42,00 - 85,92 = 272,08 \text{ EUR}$

Darba devēja izmaksas visos norādītajos gadījumos būs vienādas:

- *Darba devēja maksājamais sociālais nodoklis:* $400,00 \times 0,2359 = 94,36 \text{ EUR}$
- *Darba devēja kopējās izmaksas ar riska nodevu:* $400,00 + 94,36 + 0,36 = 494,72 \text{ EUR}$

Secinājums – ja darbavietā darbinieks strādā bez grāmatiņas un nepaliekoties bruto atalgojumam to iesniedz, tad neto atalgojums ik mēnesi palielinās par 18,00 EUR ($75,00 \times 0,24$), savukārt par katru apgādībā esošu personu, darbinieka neto alga palielinās par 39,60 EUR ($165,00 \times 0,24$).

- *Papildus informāciju var iegūt šajā interneta vietnē:*

ALGU KALKULATORS	http://www.vid.lv/lv/kalkulatori/algu_kalkulators
------------------	---

GADA IENĀKUMU DEKLARĀCIJA

Lai kalendārā gada ietvaros nodokļu aprēķins un nomaksa būtu veiktas precīzi, katrs **iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN)** maksātājs var aizpildīt un iesniegt Valsts ieņēmumu dienestā **Gada ienākumu deklarāciju**.

Gada ienākumu deklarācija dod iespēju nodokļu maksātājam atgūt pārmaksāto IIN sakarā ar tādām situācijām, kad darba attiecības nav pilnu kalendāro mēnesi, darba ņēmējs, attaisnotu iemeslu dēļ, nav ieradies darbā visas darba dienas un darba devējam ir iesniedzis darba nespējas lapu. Tāpat var veidoties situācija, kad nodokļu maksātājam veidojas vai zūd tiesības saņemt atvieglojumus par apgādībā esošu personu, vai ir bijušas izmaksas par pakalpojumiem, no kuriem atbilstoši likumdošanai iespējams atgūt IIN iemaksāto summu. Ikgadējā ienākumu deklarēšana ir brīvprātīga un pārmaksātā IIN atgūšana paredzēta likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli", kā arī 21.08.2012. Latvijas Republikas Ministru Kabineta noteikumos Nr.568 "Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa deklarācijām un to aizpildīšanas kārtību" un 31.07.2001. Latvijas Republikas Ministru Kabineta noteikumos Nr.336 "Noteikumi par attaisnotajiem izdevumiem par izglītību un ārstnieciskajiem pakalpojumiem".

No gada apliekamo ienākumu apjoma tiek atskaitīti izdevumi par maksātāja un viņa ģimenes locekļu kvalifikācijas paaugstināšanu, specialitātes iegūšanu, izglītības iegūšanu, par medicīnas un ārstniecisko pakalpojumu izmantošanu un veselības apdrošināšanas prēmiju maksājumiem apdrošināšanas sabiedrībām, kas izveidotas un darbojas saskaņā ar Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu.¹

Lai precīzi aprēķinātu pārmaksāto summu ir jāzina iedzīvotāja gada bruto ienākumi, darba attiecību periods, iemaksātā iedzīvotāju ienākuma nodokļa summa un attaisnoto izdevumu apjoms.

- *Veidlapu paraugi pieejami VID mājas lapā:*

VEIDLAPAS	https://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=6785&hl=1
-----------	---

Visbiežāk jāaizpilda veidlapas "D", "D1" un "D4".

Gada ienākumu deklarāciju drīkst iesniegt elektroniski vai papīra formātā VID Klientu apkalpošanas centrā 3 gadu periodā. Tomēr ieteicams izvēlēties elektronisko formu, jo tad lielāko daļu deklarācijā norādāmo datu tiek aizpildīti automātiski, izmantojot iedzīvotāja darba devēja(u), VSAOI un banku iesniegtos datus, savukārt iedzīvotājam jāuzrāda attaisnoto izdevumu apliecinājoši dokumenti, deklarāciju var elektroniski nosūtīt PDF formātā. Par deklarācijas veidlapu aizpildīšanu iespējams konsultēties jebkurā VID Klientu apkalpošanas centrā.

- *Piemērs:*

Par Luīzi (43 gadi, pilnas IIN likmes maksātāja) taksācijas gadā (2014.g) veikts IIN ieturējums 1700,00 EUR apmērā. Periodā no 1.marta līdz 31.maijam viņa bija reģistrējusies kā bezdarbniece. Viņas apgādībā ir dēls Jēkabs.

VID tiek iesniegti atbilstoši noformēti čeki par attaisnotajiem izdevumiem:

- *Luīzes valodu kursi 130,00 EUR;*
- *Luīzes uzturēšanās dienas stacionārā (paaugstināta komforta palāta) 60,00 EUR;*
- *Luīzei sniegtie zobārstniecības pakalpojumi 50,00 EUR;*
- *Luīzes ziedojums "Ziedot.lv." 20,00 EUR;*
- *Jēkaba pacienā iemaksa 2,00 EUR;*
- *Jēkaba mācību maksa augstskolā 200,00 EUR.*

¹

Valsts Ieņēmumu dienests. "Attaisnotie izdevumi par izglītību un ārstnieciskajiem pakalpojumiem", pieejams <https://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=4475&hl=1&mod=33> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

Atbilde: Atbilstoši minētajam, Luīze var atgūt IIN (pieņemot, ka IIN likme 24%, atvieglojumi par apgādājamo personu mēnesī 165,00 EUR, neapliekamais minimums mēnesī 235,00 EUR) noteiktā apmērā: 3 mēnešus Luīze bija bezdarbiece, līdz ar to ir tiesīga saņemt IIN apmaksu par apgādājamo personu un neapliekamo minimumu $165 + 235 = 400 \times 0,24 = 96,00$ EUR mēnesī (par 3 mēnešiem 288,00 EUR). Luīzes attaisnoto izdevumu summa – 260 EUR (atbilstoši IIN 62,40 EUR), par Jēkabu attaisnoto izdevumu summa – 202,00 EUR (atbilstoši IIN 48,48 EUR). Kopējā Luīzes atgūstamā summa = $288 + 62,40 + 48,48 = 398,88$ EUR

- Papildus informāciju var iegūt šajās interneta vietnēs:

NODOKĻU UN NODEVU SISTĒMA LATVIJĀ	http://fm.gov.lv/lv/sadalas/nodoklu_politika/nodoklu_un_nodevu_sistema_latvija/
DARBINIEKIEM	http://www.lm.gov.lv/text/52

I-3.1. uzdevums „Darba algas veidi”

Nosaki, kāda darba samaksas forma būs piemērotākā šādiem darbiem:

- a) Rīgas domes deputāta pilna laika darbam
- b) jurista konsultācijai
- c) tautastērpa darināšanai pie tautas daiļamatu meistares pēc individuāla pasūtījuma noteiktā termiņā
- d) piparkūku iesaiņošanai Ziemassvētku tirdziņam. Darbu veic skolēnus, bet nav zināms, cik raiti kurš strādās
- e) remontdarbiem mājāsaimniecības virtuvē
- f) biroja administrators pilna laika darbam
- g) palīga darbam vasaras periodā gliemežu nolasīšanai no lauka

Atbildēm:

I-3.2. uzdevums „Neto algas aprēķins”

1. Aprēķini Jāņa Kļaviņa ikmēneša neto algu, ja zināms, ka viņa bruto atalgojuma apmērs ir 700,00 EUR, kā arī viņš darba devējam iesniedzis algas nodokļu grāmatiņu.
2. Aprēķini Eināra Liepiņa ikmēneša neto darba algu un darba devēja izmaksas, ņemot vērā, ka viņa bruto darba alga ir valstī noteiktās minimālās darba algas apmērā, darba devējs ir ierakstījis elektroniskā algas nodokļu grāmatiņā, bet grāmatiņā nav norādīts neviens apgādājamais.

Aprēķiniem:

Atbildēm:

Situācija Nr.1.

Situācija Nr.2.

Situācija Nr.3.

<i>Rādītājs (EUR) / Darbinieks</i>	Juris	Anna	Ilze
Bruto alga			
Darba devēja sociālās iemaksas			
Darbinieka sociālais nodoklis			
Neapliekamais minimums			
Atvieglojumi par apgādājamiem			
Iedzīvotāju ienākumu nodoklis			
Neto alga			

Aprēķiniem:

I-3.4. uzdevums „Gada ienākumu deklarācija”

Lauris Valsts ieņēmumu dienestā iesniedza gada ienākumu deklarāciju, pievienojot atbilstoši noformētus izdevumu apliecinājuma dokumentus par:

Nr.p.k.	Izdevumi par	
	Laura ērču encefalīta vakcīnu	20,00 EUR
1.	Laura kvalifikācijas celšanas kursiem grāmatvedībā	180,00 EUR
2.	zobu higiēnu Laura meitai	30,00 EUR
3.	Iemaksu Laura 3.līmeņa pensiju fondā	240,00 EUR
4.	ģimenes ceļojumu uz Zviedriju	430,00 EUR
5.	Laura pacienta iemaksu poliklīnikā (3 čeki)	16,00 EUR
6.	darba kolēģa saņemtajiem zobārstniecības pakalpojumiem	40,00 EUR
7.	zobārstniecības pakalpojumiem Laura sievai	70,00 EUR
8.	ziedojumu bērnu dārzam „Spārīte”	50,00 EUR

Taksācijas gadā vienu mēnesi Lauris bija bezdarbnieks, viņa apgādībā ir sieva un meita, gada laikā iemaksātā IIN summa 3070,00 EUR.

Aprēķini, cik lielu naudas summu Lauris var atgūt, iesniedzot gada ienākumu deklarāciju! Parādi aprēķina gaitu!

! Uzdevuma izpildei izmanto deklarāciju veidlapas, kuras pieejamas internetā:
<https://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=39&hl=1>

II tēma. RISKI UN APDROŠINĀŠANA

Risks ir briesmu un zaudējuma iespēja. Par risku uzskata arī pārdrošu rīcību, kura veikta ar cerību uz šīs rīcības izdošanos.¹ Katrs cilvēks savā ikdienā sastopas ar dažādiem riskiem. Riskus var klasificēt pēc vairākām pazīmēm – pēc to veida, apmēra, prognozējamības u.c. Vienkāršāk riskus var klasificēt šādi:

- riski dzīvībai, piemēram – nāve,
- riski veselībai, piemēram – slimība,
- riski ienākumu nesapņemšanai, piemēram – bezdarbs,
- pārējie nedzīvības riski, kas ir saistīti ar piederošām mantām, piemēra - zādzības, ugunsgrēki, citi bojājumi.

Lai gan lielu daļu no riska faktoriem, kas ietekmē indivīdu tā dzīves laikā, nav iespējams novērst, ir svarīgi tos apzināties un izmantot risku mazināšanas iespējas, tai skaitā - apdrošināšanas pakalpojumus. Lielākā daļa no apdrošināšanas pakalpojumiem ir brīvprātīgi, bet daļa ir valsts noteikti jeb obligāti.

Lielākoties visu risku sekas var izteikt finansiālu zaudējumu formā. Tādējādi, **apdrošināšana** var tikt definēta kā aizsardzība pret finansiāliem zaudējumiem, dalot risku ar citiem. Ar apdrošināšanu var aizsargāt gan pašu indivīdu, gan viņa darbības. Saskaņā ar *Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likumu* **apdrošināšana** ir apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātā iespējamā zaudējuma riska nodošana apdrošinātājam.²

Dokuments, kas apliecina, ka apdrošināšanas ņēmējs un apdrošināšanas sabiedrība ir noslēguši apdrošināšanas līgumu tiek saukts par **apdrošināšanas polisi**. Cena par apdrošināšanu ir **apdrošināšanas prēmija**. Tas ir apdrošināšanas ņēmēja maksājums par apdrošināšanu apdrošināšanas sabiedrībai. Apdrošināšanas prēmija ir atkarīga no tā, cik liela ir iespējamība, ka apdrošināšanas gadījums iestāsies un no tā, cik liela būs iespējamā apdrošināšanas sabiedrības izmaksu summa. Ja apdrošināšanas gadījums iestāsies, tad nākamajā apdrošināšanas reizē polises cena būs augstāka. Apdrošināšanas līgumā paredzētā apdrošināšanas riska iestāšanās gadījumā apdrošināšanas sabiedrība izmaksā apdrošinātājam **apdrošināšanas atlīdzību**.³

Risku mazināšanai apdrošināšanu veic gan valsts, gan privātpersonas:

- a) **Valsts sociālā apdrošināšana** - kad darba ņēmējs veic iemaksas valsts budžetā, maksājot uz darba algu attiecināmos nodokļus, un valsts garantē vecuma pensiju un dažādus pabalstus slimības un bezdarba iestāšanās gadījumā.
- b) **Privātā sociālā apdrošināšana** - kad cilvēks veic iemaksas privāti izvēlētos apdrošināšanas produktos - dzīvības apdrošināšanā un 3.pensijas līmenī.

VALSTS SOCIĀLĀ APDROŠINĀŠANA

Valsts sociālā apdrošināšana ir **valsts sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa**. Sociālās apdrošināšanas sistēmas mērķis ir apdrošināt personu vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, kā arī

¹ Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. — R., Zinātne, 2000

² „Apdrošināšanas sabiedrību un to uzraudzības likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=48895&mode=KDOC> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

³ Likums „Par apdrošināšanas līgumu”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=48896&mode=KDOC> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

papildu izdevumiem sakarā bērna kopšanu un ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi.¹

Latvijā ar Valsts sociālo apdrošināšanas jautājumiem nodarbojas **Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra** - valsts institūcija, kuras galvenā funkcija ir sniegt iedzīvotājiem sociālās apdrošināšanas un atsevišķus sociālās palīdzības pakalpojumus, tai skaitā, piešķirt, aprēķināt, pārrēķināt un izmaksāt pensijas, pabalstus un atlīdzības.²

Latvijā tiek piešķirtas šādas **pensijas**:

- 1) vecuma pensija;
- 2) invaliditātes pensija;
- 3) apgādnieka zaudējuma pensija;
- 4) izdienas pensija;
- 5) pensija pēc speciāliem lēmumiem.

Tiesības saņemt **vecuma pensiju** ir personām, kuras sasniegušas likumā noteikto pensijas piešķiršanas vecumu, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem. Līdz 2013.gada 31.decembrim gan sievietes, gan vīrieši pensijā varēja doties no 62 gadu vecuma, ja apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 10 gadiem. No 2014.gada 1.janvāra pensionēšanās vecums tiek palielināts par trim mēnešiem ik gadu - līdz 2025.gada 1.janvārī tas būs 65 gadi (pensijas vecuma paaugstināšana no 62 līdz 65 gadu vecumam). Nepieciešamais apdrošināšanas stāžs – 15 gadi.

Tiesības saņemt **invaliditātes pensiju** ir personai, kura nav sasniegusi vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu, atzīta par invalīdu un apdrošināšanas stāžs nav mazāks par 3 gadiem. Invaliditātes pensiju izmaksā līdz vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamā vecuma sasniegšanai.

Tiesības saņemt **apgādnieka zaudējuma pensiju** ir mirušā bērniem neatkarīgi no tā, vai viņi ir bijuši mirušā apgādībā, kā arī darba nespējīgiem ģimenes locekļiem, kas bijuši mirušā apgādībā, ja mirušais ir bijis apdrošināta persona.³

Tiesības uz **pensijām pēc speciāliem lēmumiem** ir, piemēram, visiem Černobiļas AES avārijas seku likvidētājiem un viņu ģimenes locekļiem.

Tiesības saņemt izdienas pensiju ir atsevišķos amatos un profesijās strādājušajiem, kuriem pēc noteikta laika nostrādāšanas turpmākais darbs saistīts ar profesionālo iemaņu zudumu vai sociālo bīstamību, un ir ievēroti šādi nosacījumi:

- 1) amatā vai profesijā, kas dod tiesības uz izdienas pensiju ir nostrādāts izdienas pensiju likumos noteiktais laiks;
- 2) sasniegts noteikts vecums;
- 3) darbs vairs nav amatā vai profesijā, kas deva tiesības uz izdienas pensiju.⁴

PENSIJU SISTĒMA

Kopš 2001.gada jūlija Latvijā darbojas **trīs līmeņu pensiju sistēma**, kas ietver:

¹ Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=45466> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

² Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. „Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras uzdevumi”, pieejams: <http://www.vsaa.lv/lv/par-vsaa/uzdevumi> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

³ Likums „Par valsts pensijām”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=38048> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

⁴ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. „Izdienas pensijas saskaņā ar speciālajiem likumiem”, pieejams: <http://www.vsaa.lv/lv/pabalsti/pensijas/valsts-pensijas/izdienas-pensijas-saskana-ar-specialajiem-likumiem> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

- 1.līmeni: valsts obligāto nefondēto pensiju shēmu (paaudžu solidaritātes princips - pašreizējās iemaksas tiek izmaksātas pašreizējiem pensionāriem un netiek uzkrātas)
- 2.līmeni: valsts fondēto pensiju shēmu (iemaksas tiek uzkrātas tā dalībnieku personīgajos kontos).
- 3.līmeni: privāto brīvprātīgo pensiju shēmu (iemaksas akumulējas privātajos pensiju fondos).

Visu trīs līmeņu vienlaikus pastāvēšana nodrošina pensiju sistēmas stabilitāti, jo samazina katra līmeņa iespējamās demogrāfiskos vai finansiālos riskus.

Pensiju sistēmas 1.līmenī valsts obligātā nefondēto pensiju shēmā ir iesaistīti visi sociālās apdrošināšanas iemaksu veicēji (darbinieki). Veiktās iemaksas tiek izmantotas, lai izmaksātu vecuma pensijas esošajai pensionāru paaudzei.

Pensiju sistēmas 2.līmenī valsts fondēto pensiju shēmā iesaistīto dalībnieku veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas, ar viņu pašu izvēlētajās bankas – *pārvaldītājas* un pensijas shēmas palīdzību, tiek ieguldītas finanšu tirgū un uzkrātas konkrētā iemaksu veicēja pensijai.

Pensiju sistēmas 3.līmenis ir privātā brīvprātīgā pensiju shēma, kas nodrošina iespēju katram individuāli pēc savas izvēles veidot papildu uzkrājumus savai pensijai privātajos pensiju fondos.¹ **Pensijas 3. līmeņa uzkrājums ir mantojams.** Līdzīgi kā **uzkrājošās dzīvības apdrošināšanas gadījumā**, katru gadu par summu, kas tiek iemaksāta pensijas 3.līmenī un, **kas nepārsniedz 10% no personas gada bruto algas**, iesniedzot Valsts Ieņēmumu dienestam gada iedzīvotāju ienākuma deklarāciju, **valsts atmaksā IIN (24%) no veiktajām iemaksām.**² 55 gadu vecumā personai pirmo reizi **tiek izmaksāta visa pensijas 3.līmenī uzkrātā summa**, kā arī peļņas procenti par uzkrāto kapitālu.

- Papildus informāciju var iegūt šajās interneta vietnēs:

PENSIJU SISTĒMAS TRĪS LĪMEŅI	• http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi/pensionariemsenioriem/pensiju-sistemas-3-limeni
VIDEO PENSIJU SISTĒMA	• http://www.manapensija.lv/lv/pensiju-sistema/pensiju-sistema/

VALSTS SOCIĀLIE PABALSTI

Valsts sociālie pabalsti ir valsts atbalsts naudas izmaksu veidā, kuru saņem pie noteiktām iedzīvotāju grupām piederīgas personas situācijās, kad ir nepieciešami papildu izdevumi vai kad šīs personas nespēj gūt ienākumus, un kad nav paredzēta kompensācija no valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas.³

Valsts **sociālo pabalstu veidi:**

- 1) ģimenes valsts pabalsts;
- 2) bērna kopšanas pabalsts;
- 3) pabalsts aizbildnim par bērna uzturēšanu;
- 4) atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu;
- 5) atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu;

¹ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. „Pensiju sistēmas 3 līmeņi”, pieejams:

<http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi/pensionariemsenioriem/pensiju-sistemas-3-limeni> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

² Likums „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=56880> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

³ „Valsts sociālo pabalstu likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68483> (skatīts 2014.gada 1.augustā)

- 6) pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai invalīdiem, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās;
- 7) valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts;
- 8) atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi;
- 9) bērna invalīda kopšanas pabalsts;
- 10) pabalsts invalīdam, kuram nepieciešama kopšana;
- 11) bērna piedzimšanas pabalsts;
- 12) apbedīšanas pabalsts;
- 13) atlīdzība par adopciju.¹

Neskaitot pensijas, valsts nodrošina arī sociālās garantijas bezdarba un slimošanas gadījumos.

Bezdarbnieka pabalsts tiek piešķirts, ja:

- 1) personai piešķirts bezdarbnieka statuss;
- 2) kopējais apdrošināšanas stāžs ir ne mazāks par vienu gadu;
- 3) ir veiktas obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas bezdarba gadījumam ne mazāk kā 9 mēnešus pēdējo 12 mēnešu periodā.²

- Papildus informāciju var iegūt šajā interneta vietnē:

INFORMĀCIJA, KAS JĀZINA
BEZDARBNIEKIEM UN
DARBA MEKLĒTAJIEM

• <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=488>

Slimības pabalsts tiek piešķirts darba ņēmējiem vai pašnodarbinātajiem. Slimības pabalstu izmaksā šādā kārtībā:

- a) ja nepārtraukti, tad pabalstu izmaksā ne ilgāk par 26 nedēļām, pamatojoties uz ārstu atzinumu, slimības pabalsta izmaksu var pagarināt, bet ne ilgāk par 52 nedēļām;
- b) ja ar pārtraukumiem, tad pabalstu izmaksā ne ilgāk par 52 nedēļām triju gadu periodā.

No 11. slimības dienas Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) piešķir slimības pabalstu – 80% apmērā no vidējās iemaksu algas. Darbiniekam vidējo iemaksu algu aprēķina par 12 kalendāro mēnešu periodu, kas beidzas divus mēnešus pirms tā mēneša, kad iestājusies pārejoša darba nespēja. Pašnodarbinātajam vidējā apdrošināšanas iemaksu alga tiek aprēķināta atbilstoši veiktajām iemaksām pēdējo 12 mēnešu periodā, kas beidzas vienu ceturksni (3 mēnešus) pirms tā ceturkšņa, kurā sākas pārejoša darba nespēja.³

AUTO APDROŠINĀŠANA

Katram auto īpašniekam Latvijā ir jāiegādājas obligātā apdrošināšana.

Ar **OCTA** jeb **autoīpašnieku obligāto civiltiesisko apdrošināšanu** apdrošināšanas ņēmējs (auto īpašnieks) apdrošina risku - nodarīt kaitējumu kāda cita īpašumam (visbiežāk automašīnai). Ja šāds gadījums rodas, tad apdrošināšanas ņēmēja apdrošināšanas sabiedrība izmaksā atlīdzību cietušās automašīnas īpašniekam. Ceļu satiksmes negadījumu izraisījušajam autovadītājam jāsedz tikai savas automašīnas remonts.⁴

¹ „Valsts sociālo pabalstu likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=68483> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

² Likums „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=14595> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

³ Likums „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=38051> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

⁴ „Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=87547> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

Brīvprātīgā sauszemes transportlīdzekļu apdrošināšana **KASKO** turpretim sedz radušos zaudējumus transportlīdzekļa bojājuma, laupīšanas vai zādzības gadījumā. Šīs apdrošināšanas riska iestāšanās gadījumā atlīdzība auto īpašniekam tiks izmaksāta neatkarīgi no vainīgās personas, līdz ar to, cena ir ievērojami augstāka kā OCTA apdrošināšanai. Ja vainīgā persona nebūs pats autoīpašnieks, tad pēc atlīdzības izmaksas apdrošināšanas kompānija izmaksāto summu iekasēs no vainīgās personas.

Iedzīvotājiem tiek piedāvāti dažādi un daudzām dzīves situācijām pielāgoti apdrošināšanas veidi.

- Ņemot vērā, ka **OCTA** ir obligāta un autotransporta skaits Latvijā ir ievērojams, šis ir vispopulārākais apdrošināšanas veids.
- Otra populārākā ir **nekustamo īpašumu apdrošināšana**. Tas saistīts ar faktu, ka liela daļa nekustamo īpašumu iegādāti izmantojot banku izsniegtos kredītus un tādā gadījumā apdrošināšana ir obligāta, bet to izvēlas arī brīvprātīgi.
- Trešā populārākā Latvijā ir **dzīvības apdrošināšana**.

II-1.1. uzdevums „Apdrošināšanas izmaksas”

- 1. Apkopo tabulā savas ģimenes iegādātās apdrošināšanas polises šī gada laikā, norādot to apdrošināšanas prēmiju, apdrošinātāju un apdrošināto personu skaitu!**

Apdrošināšanas veidu piemēri:

- Dzīvības un nelaimes gadījumu apdrošināšana;
- Veselības apdrošināšana;
- Iemaksas 3.pensiju līmenī;
- Mājokļa apdrošināšana;
- Mašīnas OCTA apdrošināšana;
- Mašīnas KASKO apdrošināšana;
- Citas apdrošināšanas.

Nr.p.k.	Apdrošināšanas veids	Apdrošināšanas prēmija gadā, EUR	Apdrošinātājs	Apdrošināto ģimenes locekļu skaits

- 2. Atbilstoši apkopotajai informācijai, nosaki, cik lieli ir Tavas ģimenes kopējie apdrošināšanas izdevumi gadā, EUR!**

II-1.3. uzdevums „Automašīnu apdrošināšana”

Noticis ceļu satiksmes negadījums. Sudrabas krāsas automašīna šķērsojot brauktuvi pie aizliedzoša gaismas signāla sadūrās ar rozā krāsas automašīnu, kura ielu šķērsoja pie atļauta gaismas signāla. Negadījumā par vainīgu atzīta sudraba krāsas automašīnas vadītāja. Par abu automašīnu apdrošināšanām zināmā informācija apkopota tabulā:

	OCTA		KASKO		
	Prēmija	Apdrošinājuma summa	Prēmija	Pašrisks	Apdrošinājuma summa
Sudraba krāsas auto	Apdrošinātājs „A”		Apdrošinātājs AAS „B”		
	40,00 EUR	3500,00 EUR	220,00 EUR	400,00 EUR	3500,00 EUR
Rozā krāsas auto	Apdrošinātājs AAS „C”		Apdrošinātājs AAS „D”		
	35,00 EUR	4000,00 EUR	230,00 EUR	0,00 EUR	3800,00 EUR

Novērtēts, ka sudraba krāsas automašīnas remontam nepieciešami 600 EUR, bet rozā krāsas automašīnas remontam 800 EUR.

1. Atbildi uz jautājumiem, aizpildot tabulu!

	Sudraba krāsas automašīnas vadītāja	Rozā krāsas automašīnas vadītājs
a) Vai tiks saņemta apdrošināšanas atlīdzība? (Ja atbildi ar „nē”, tad tālāk jāatbild tikai uz jautājumu „e”)		
b) No kuras kompānijas tiks saņemta apdrošināšanas atlīdzība?		
c) Cik liela būs izmaksātā atlīdzība?		
d) Vai apdrošināšanas sabiedrība pēc atlīdzības izmaksas vērsīs šīs summas pieprasījumu pret kādu citu, ja atbildi ar „jā”, tad pret ko?		
e) Vai minētais incidents sadārdzinās autoīpašnieka polises iegādi nākamajam apdrošināšanas termiņam?		

2. Kas mainītos atlīdzību izmaksas procesā, ja abi autovadītāji nebūtu iegādājušies KASKO polises?

Atbildei:

II-1.4. uzdevums „Apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem”

Izlasi situāciju un aizpildi tabulu!

Zigmunds bija apdrošinājis savu divstāvu māju, veicot īpašuma apdrošināšanu. Par polises iegādi viņš samaksāja 67,00 EUR, īpašums tika novērtēts par 50 000,00 EUR un kā pašrisks apdrošināšanas polisē - norādīta summa 1 000,00 EUR. Ēkā izcēlās ugunsgrēks, nodega jumta konstrukcijas un otrais stāvs. Kaitējums tika novērtēts 30 200,00 EUR vērtībā.

Apdrošināšanas prēmija	Apdrošināšanas summa	Pašrisks	Izmaksājamā apdrošināšanas atlīdzība:
_____ EUR	_____ EUR	_____ EUR	_____ EUR

II-1.5. uzdevums „Automašīnas apdrošināšana”

- 1. Lai noskaidrotu savas māsaimniecības (vai citas) vienas automašīnas apdrošināšanas cenu, uzzini un aizpildi informāciju par automašīnu:**

Marka	
Modelis	
Izlaiduma gads	
Īpašnieka vecums	
Autovadītāja apliecības stāžs	
Auto tirgus vērtība, EUR*	

* var izmantot portāla www.ss.lv informāciju

- 2. Izpēti dažādu finanšu institūciju piedāvājumus auto apdrošināšanai (gan KASKO, gan OCTA) un aizpildi tabulu:**

OCTA	Visizdevīgākais apdrošinātājs	Cena EUR	Otrs izdevīgākais apdrošinātājs	Cena EUR	Visneizdevīgākais apdrošinātājs	Cena EUR
3 mēneši						
6 mēneši						
9 mēneši						
1 gads						
KASKO (gadam)						

- 3. Atbildi uz jautājumiem:**

- Izvērtē, kā palielinās apdrošināšanas izmaksas, mainoties apdrošināšanas periodam
- Ar ko skaidrojams ievērojamais cenu diapazons starp visizdevīgāko un visneizdevīgāko piedāvājumu?
- Cik reizes auto tirgus vērtība ir lielāka par visizdevīgāko KASKO gada cenu?

Atbildēm:

III tēma. FINANŠU TIRGI UN FINANŠU INSTITŪCIJAS

1. Nauda un norēķinu attīstība

Pasaulē naudas vēstures aizsākumu datē ar aptuveni 75 000 g. p.m.ē. Tad par maiņas līdzekli kalpoja gliemežvāki, zilonkauls un citas lietas. To sauc arī par preču naudu. Kā nākamā parādījās metāla nauda, sākotnēji stienīšu formā, bet pēc tam monētās. Vēl pēc laika tika ieviestas banknotes, un vēl vēlāk - norēķinu kartes. **Nauda** pilda četras svarīgas funkcijas. Tā ir uzkrāšanas līdzeklis, vērtības mērs un tai ir norēķinu funkcija. Pēdējā laikā tiek runāts arī par ceturto funkciju – starptautiska lietojamība. Tāpēc tam, kas kalpo par naudu, tiek izvirzītas vairākas prasības – naudai jābūt grūti viltojamai, ērti lietojamai. Tai jāpiemīt uzticamībai, kā arī vieglai dalāmībai un vēl daudzām citām īpašībām. Sākot ar 2014. gadu, Latvijas nacionālā valūta ir eiro. Latvijas norēķinu valūta kopš neatkarīgas valsts dibināšanas 1918. gadā. atspoguļota III-1 attēlā.

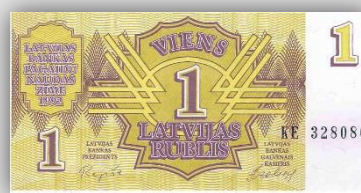
Latvijas rubļi 1919.gads ¹

Latvijas lati 1922.gads ²

PSRS rubļi 1941.gads ³

Latvijas rubļi 1992.gads ⁴

Latvijas lati 1993.gads ⁵

Eiro, 2014.gads ⁶

III-1.att. Latvijas norēķinu valūtas 1919. – 2014. g.

1998.gadā klajā laistā 500 latu banknote bija vērtīgākā banknote pasaulē.

Latvijas banka kopš 1993.gada laidusi klajā arī jubilejas un piemiņas monētas, piemēram, „Poga”, „Minhauzens” un daudzas citas, kas ieguvušas starptautiskas balvas.

¹ Ducmane K., Vēciņš Ē. Nauda Latvijā. Rīga, Latvijas Banka, 1995. 291 lpp.

² Turpat

³ Turpat

⁴ Latvijas Banka. “Viens Latvijas Rublis”, pieejams: http://www.bank.lv/public_files/images/img_lb/about/latvian/images/lrub_av.jpg (skatīts 2014. gada 1. augustā)

⁵ Latvijas Banka. “Latvijas naudas zīmes banknotes”, pieejams: <http://www.bank.lv/nauda/5-lati-saisinati-ls-5> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

⁶ Mūsu nauda. “Eiro banknotes”, pieejams: <http://www.jaunas-euro-banknotes.eu/Eiro-banknotes/Eiro-banknotes-7-2/PIRM%C4%80-IZLAIDUMA-10-EIRO-BANKNOTE> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

III-2.att. Latvijas Bankas izdota jubilejas monēta "Barons Minhauzens"¹

- Vairāk informācijas par šo tēmu:

LATVIJAS NAUDA	http://www.bank.lv/nauda/latvijas-nauda
LATVIJAS NACIONĀLĀ VALŪTA – VĒSTURE UN ŠODIENA	http://www.bank.lv/publikacijas/averss-un-reverss/latvijas-nacionala-valuta-vesture-un-sodiena/4671
VIDEO „THE HISTORY OF MONEY” (Naudas vēsture)	http://www.youtube.com/watch?v=TLVoV6gK8mE
FILMA “LATVIJAS FAILI. NAUDA” Lati apgrozībā –monētas un banknotes(1993-2013)	http://www.tvplay.lv/parraides/latvijas-faili/330117
NAUDAS FUNKCIJAS	http://www.naudasskola.lv/lv/content/tv-raidijs-naudas-zimes?birka=18#n

- Jautājumi padziļinātai tēmas izpētei:
 - Kādas ir atšķirības 2007.gadā un 1994.gadā emitētajām simts latu banknotēm?
 - Cik dažāda veidu divu latu monētas Latvijā ir emitētas?

- Interaktīvas spēles:

“NO KURAS VALSTS IR ŠĪ MONĒTA!”	http://www.naudasskola.lv/lv/content/speles#item674
“SALIEC LATVIJAS EIRO MONĒTU ATTĒLUS”	http://www.naudasskola.lv/lv/content/speles#item676m

¹ Latvijas Banka. “Jubilejas monēta "Barons Minhauzens", pieejams: <http://www.bank.lv/nauda/jubilejas-moneta-barons-minhauzens> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

III-1.1. uzdevums „Eiro pretviltošanas elementi”

1. Izpēti oficiālo informāciju par eiro pretviltošanas elementiem šajos vai citos interneta resursos:

INFORMATĪVI MATERIĀLI PAR EIRO BANKNOTĒM UN MONĒTĀM	http://www.ecb.europa.eu/euro/play/info/html/index.lv.html
PIRMĀ IZLAIDUMA UN EIROPAS SĒRIJAS BANKNOTES	http://www.jaunas-euro-banknotes.eu/

2. Uzskaiti tabulā monētu un papīra naudas pretviltošanas elementus un apraksti tos!

Nr.p.k.	Pretviltošanas elementa nosaukums	Pretviltošanas elementa vizuālais attēlojums	Pretviltošanas elementa apraksts

III-1.2. uzdevums „Krustvārdu mīkla”

Aizpildi tukšos laukus!

1.				D					
2.				E					
3.				B					
			4.	E					
5.				T					
6.				K					
7.				A					
8.				R					
9.				T					
			10.	E					

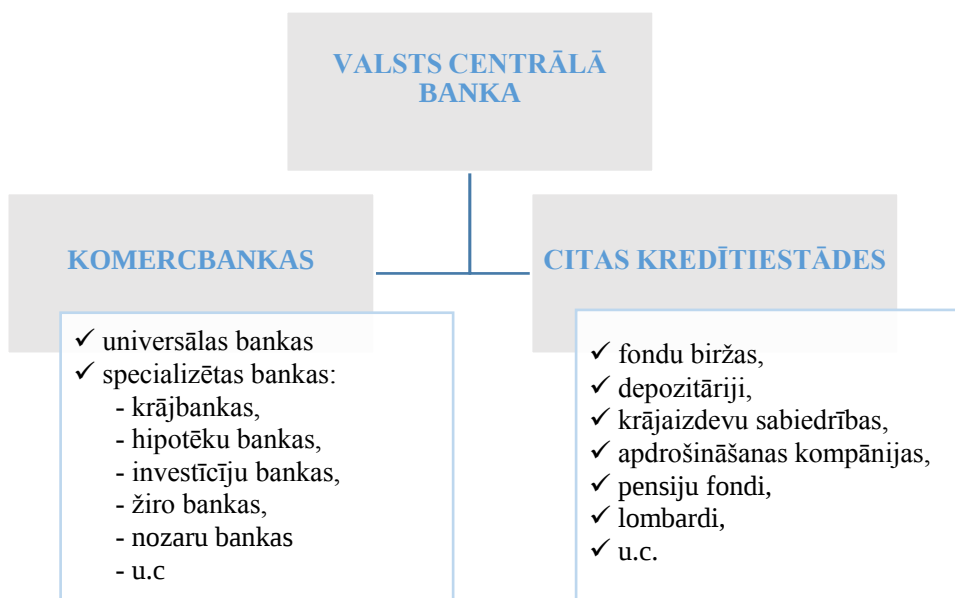
1. Viss, ko cilvēki pieņem apmaiņā pret precēm, pakalpojumiem.
2. Monētas puse, kurā ir nomināls – skaitlis.
3. Valūta, ar kuru Latvijā varēja norēķināties no 1941. līdz 1992.gadam.
4. Valūta, ar kuru var norēķināties vairāk kā 20 pasaules valstīs.
5. Metāla naudas vienība.
6. Kredītiestāde, kura veic kredītu izsniegšanu un piesaista noguldījumus.
7. Viena no naudas funkcijām.
8. Monētas puse, kurā attēlots ģerbonis.
9. Noteiktā teritorijā lietota nauda.
10. Naudas laišana apgrozībā.

2. Bankas un banku pakalpojumi

BANKU SISTĒMA

Banka ir kredītiestāde, kas piesaista uz laiku brīvos naudas līdzekļus, veic norēķinu un kredīta, vērtspapīru, valūtas, naudas apgrozības regulēšanas un vērtību glabāšanas operācijas. Ar vārdu "banka" saprot komercbanku, kas ir institūcija, kas sniedz finanšu pakalpojumus, īpaši - pieņemot noguldījumus un izsniedzot kredītus, nodrošinot norēķinus.

Mūsdienās lielākajā daļā attīstīto valstu (arī Latvijā) ir **divpakāpju finanšu institūciju sistēma**, kas sastāv no pirmā līmeņa bankas - centrālās jeb emisijas bankas - un otrā līmeņa bankām un kredītiestādēm – komercbankām un citām kredītiestādēm. Finanšu institūciju sistēma attēlota III-3 attēlā.

III-3.att. Finanšu institūciju sistēma

Valsts centrālās bankas uzdevumi ir:

- emitēt nacionālo valūtu (Tajās Eiropas savienības valstīs, kurās nav ieviests eiro),
- īstenot monetāro politiku, lai nodrošinātu zināmus mērķus,
- noteikt oficiālo kursu nacionālās naudas apmaiņai pret ārvalstu valūtām (ja pastāv nacionālā valūta),
- uzraudzīt komercbanku un citu kredītiestāžu darbību (lielākajā daļā attīstīto valstu šī funkcija gan tiek nodalīta citā, atsevišķā un neatkarīgā institūcijā, Latvijā - Finanšu un kapitāla tirgus komisijā (FKTK)),
- pārvaldīt ārējos aktīvus u.c.

Vēsturiski Centrālā banka nosaka naudas bāzi - apgrozībā laisto naudu un obligātas naudas rezerves. Atsevišķās valstīs, piemēram, Lielbritānijā ir vairākas centrālās bankas.

EIRO ZONA

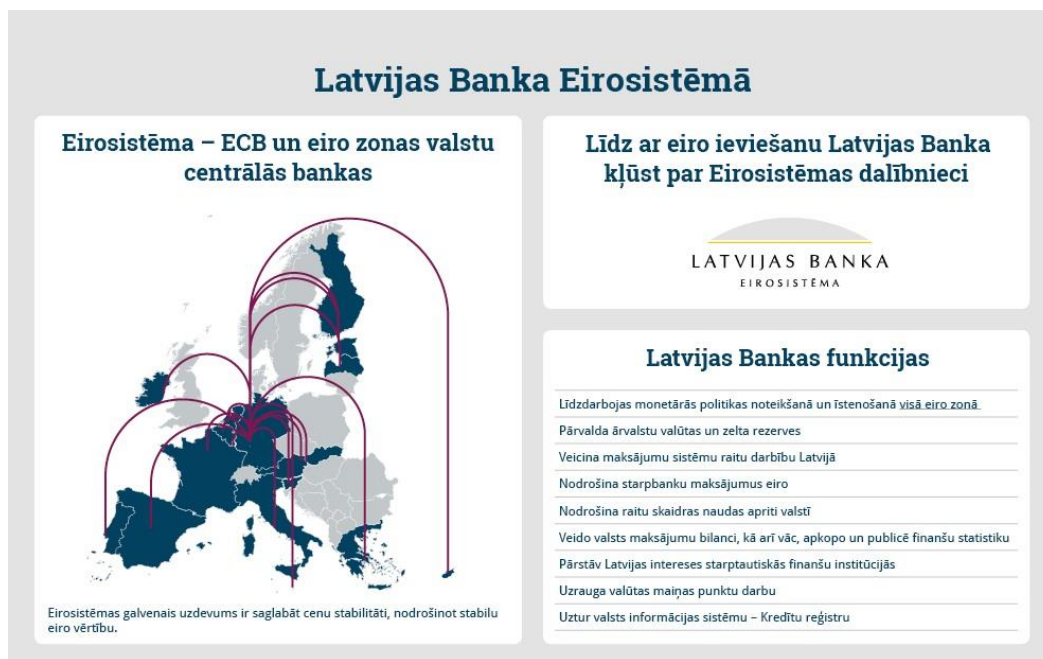
Eiro zona ir Eiropas Savienības Eiropas Ekonomikas un monetārā savienības dalībvalstis, kuras pēc noteiktu kritēriju izpildīšanas ir pieņēmušas Eiro kā vienīgo likumīgo naudas vienību. 18 no 28 Eiropas Savienības valstīs, to ik dienu izmanto aptuveni 334 miljoni

iedzīvotāju (2014. gada dati). Eiro zona tika izveidota 1999. gadā. Par tās monetāro politiku atbildīga ir **Eiropas Centrālā banka**, kuras viens no galvenajiem uzdevumiem ir uzturēt **cenu stabilitāti** eirozonā, lai inflācija neradītu riskus, kas varētu novest pie eiro pirkspējas krituma. Gada inflācijai valstī nevajadzētu pārsniegt 2%, un tai jābūt ekonomisko attīstību stimulējošai. Šī uzdevuma izpildīšanai Eiropas Centrālā banka kontrolē naudas piedāvājumu un uzrauga cenu tendences. Lai arī Eiropas Centrālā banka nevar tieši regulēt, piemēram, fiskālo politiku, tomēr cieši sadarbojoties ar Eiro grupu, kurā ietilpst eirozonas finanšu ministri, banka var ietekmēt arī šos politiskos procesus. Eiropas Centrālās bankas darbā piedalās arī katras eiro zonas valsts pārstāvji.¹

LATVIJAS BANKA

Latvijas Banka kā **Eirosistēmas dalībniece** pilnvērtīgi darbojas Eiropas Centrālo banku sistēmā un sniedz nozīmīgu ieguldījumu stabilā un ilgtspējīgā Latvijas un eiro zonas tautsaimniecības attīstībā.

Latvijas Bankas kā centrālās bankas darbības galvenais mērķis ir cenu stabilitāte, kas sekmē ilgtermiņa ekonomisko izaugsmi. Latvijas Bankas galvenās funkcijas uzskaitītas III-4. attēlā.

III-4.att. Latvijas Bankas funkcijas²

KOMERCBANKU PAKALPOJUMI

Latvijas Republikas likums «Par bankām» nosaka komercbanku un citu kredītiestāžu tiesisko statusu un reglamentē to darbību Latvijas teritorijā.

Kredītiestādes ir specializētas uzņēmēj sabiedrības (uzņēmumi) kuru pamatfunkcija ir bankas operāciju veikšana. Bankas operācijas ir naudas apgrozības, norēķinu, noguldījumu un kredīta

¹ Europa.eu. "Eiropas centrālā banka", pieejams: http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/ecb/index_lv.htm (skatīts 2014. gada 1. augustā)

² Latvijas Banka. "Latvijas Banka Eurosistēmā", pieejams: www.bank.lv/index2.php?option=com_flexicontent&view=items&cid=501:infografikas&id=8863:latvijas-banka-eirosistma (skatīts 2014. gada 1. augustā)

operācijas. **Komercbanka** ir kredītiestāde, kas izveidota, piesaistot fizisko un juridisko personu brīvos naudas līdzekļus līdzdalības un ieguldījumu veidā, un veic bankas operācijas.¹

Komercbankas veic **pasīvās operācijas** (naudas līdzekļu piesaistīšana, lai tos izmantotu aktīvo operāciju veikšanai; banku pasīvi sastāv no piesaistītajiem līdzekļiem un bankas kapitāla) un **aktīvās operācijas** (kredītu izsniegšana, vērtspapīru ieguldīšana, spekulācijas ar valūtu; banku aktīvi ir kredīti, valsts vērtspapīri, sertifikāti, vekseli, akcijas un tamlīdzīgi). Tāpat kā jebkuram uzņēmumam, arī komercbanku darbības uzdevums ir peļņas gūšana, tāpēc noguldījumu procentu likmes ir zemākas par kredītu procentu likmēm.

Latvijā darbojas 27 komercbankas, tostarp desmit ārvalstu banku filiāles. Visas Latvijā reģistrētās komercbankas ir akciju sabiedrības (2014. gada dati).²

Kredīts ir naudas aizņēmums uz noteiktu periodu un samaksa par tā izmantošanu ir procenti. Parasti kredīts tiek izsniegts pret ķīlu vai galvojumu. Bankai ir tiesības apķīlāt klienta īpašumu, kā arī pieprasīt kredīta galvotāju. Galvotājs apņemas pildīt saistības pret banku, ja pats kredītaņēmējs tās nepilda.

Izvēloties kreditoru, kredītaņēmējam jāpievērš uzmanība kredīta gada procentu likmei (GPL). Tai jābūt norādītai kredīta līgumā. GPL ir kredīta „cena”, tamdēļ ir vērtīgi salīdzināt vairāku komercbanku piedāvājumus. Izvēloties *nebanku* kredītētājus, piemēram, *ātros kredītus*” jāņem vērā, ka, lai gan kredīta pieejamība pie šiem kredītētājiem parasti ir atvieglota, taču procentu maksājumi par kredītu ir daudz augstāki salīdzinot ar komercbanku piedāvājumu.

Formula kredīta kopējās summas (pamatsumma un procenti) aprēķinam:

$$K = S (1+i)^n,$$

kur:

K – kredīta kopējā summa,
s – sākotnējā aizņēmuma summa,
i - % likme periodā,
n – periodu skaits.

Kredīts, ko piešķir bankas uz laiku, kas ir ilgāks par vienu gadu ir **ilgtermiņa kredīts**. Parasti to izmanto nekustamā īpašuma u.c. pamatlīdzekļu iegādei, kā arī to atjaunošanai. Ilgtermiņa kredīta kopējo un ik mēnesi maksājamo summu ietekmē arī kredīta valūtas cena pasaules tirgos. Ja kredīts ņemts eiro valūtā, tad uzmanība jāpievērš EURIBOR likmei. EURIBOR (*Euro Interbank Offered Rate*) – likme, par kādu bankas piedāvā eiro resursus starpbanku tirgū. EURIBOR procentu likmju aprēķināšanā izmanto 40–50 banku procentu likmes, par kādām starpbanku tirgū aizdod eiro. Tās ir gan eiro zonas valstu bankas, gan bankas no ES valstīm, kuras nav eiro zonā, gan starptautiskās bankas ar lielu darījumu apjomu eiro no ASV, Japānas un citām valstīm.

- Plašāka informācija pieejama šajā interneta vietnē:

RIGIBOR un EURIBOR –
KREDĪTU PROCENTU
LIKMES STARPANKU
TIRGŪ

<http://www.naudasskola.lv/lv/content/nauda-un-bankas#item993>

¹ Likums «Par bankām», pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=65546> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

² Latvijas Komercbanku asociācija. “Bankas skaitļos”, pieejams: <http://www.bankasoc.lv/lv/statistika/> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

Bankas izsniedz arī **patēriņa kredītus**. Patēriņa kredīts ir aizdevums (parasti no 3 mēnešiem līdz 5 gadiem) noteikta pirkuma īstenošanai vai pakalpojuma saņemšanai (sadzīves tehnikas vai automašīnas iegādei, mājokļa remontam, mācību vai medicīnas pakalpojumu apmaksai, atpūtas braucienu organizēšanai u.tml). Parasti pie patēriņa kredīta izsniegšanas banka vērtē klienta ikmēneša ienākumus un to stabilitāti, kā arī iepriekšējo sadarbību ar banku (depozīti, kredītkartes u.c.) un klienta kredītvēsturi. Lai saņemtu kredītu, ir jāiesniedz ienākumus apliecinājoši dokumenti.

Valūtas risks ir risks ciest zaudējumus vai būtiski samazināt savu peļņu nelabvēlīgu valūtas kursu izmaiņu rezultātā. Ar valūtas risku biežāk sastopas privātpersonas, kurām kredīti ir citā valūtā nekā ienākumi. Lai izvairītos no valūtu riska, kredītu vēlams noformēt tādā valūtā kādā ir ienākumi, jo tas mazinās iespēju kredīta ņēmēja izdevuma pieaugumam saistībā ar valūtas kursa svārstībām

Saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 8.panta pirmo daļu ar patērētāja kredītešanu var nodarboties persona, kas piešķir vai apsola piešķirt patērētājam kredītu, tai skaitā, kredītu nekustamā īpašuma iegādei; kredīts noformējams kā atlikts maksājums, aizdevums vai cita finansiāla vienošanās.¹

Komercbankas mēdz pielāgot savus pakalpojumus noteiktai patērētāju grupai – studentiem, pensionāriem, noteiktas teritorijas uzņēmumiem, piedāvājot specifiskus, īpaši pielāgotus pakalpojumus. Piemēram, studentiem īpaši piedāvātie komercbanku produkti ir studiju un studējošā kredīts. **Studiju kredīts** ir aizdevums studējošajiem no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu, lai segtu maksu par studijām. Studiju kredītu var saņemt gan pilna laika studējošie, gan nepilna laika studējošie visās akreditētajās studiju programmās. Kredīts tiek izmaksāts 2 reizes gadā uz augstskolas norēķinu kontu. Studiju kredīta procentu likme ir mainīga. **Studējošā kredīts** ir aizdevums studējošajiem no kredītiestādes līdzekļiem ar valsts vārdā sniegtu galvojumu, lai nodrošinātu studējošo sociālās vajadzības. Studējošā kredītu var saņemt tikai pilna laika studējošie visās akreditētajās studiju programmās. Studējošā kredīta procentu likme ir mainīga.

- *Plašāka informācija pieejama šajā interneta vietnē:*

STUDIJU UN
STUDĒJOŠO
KREDĪTI

http://www.naudasskola.lv/sites/default/files/video/studentu_kreditu_low_konvertets.mp4

Ikdienā visbiežāk izmantojam komercbanku piedāvāto pakalpojumu – norēķinu kontu, kuram piesaistīta norēķinu karte un internetbanka. Komercbankas piedāvā debetkartes un kredītkartes. Izmantojot **debetkartes**, iespējams norēķināties ar klienta ieguldīto naudu, turpretim izmantojot **kredītkartes**, iespējams iegūt bankas īslaicīgu aizņēmumu. Kredītkartes komercbankas parasti piedāvā klientiem ar stabiliem ienākumiem un kredītvēsturi. Tomēr banku debetkartēm pastāv iespēja atvērt arī overdraftu. Tas ir īstermiņa aizdevums (bez ķīlas) parasti uz 30 dienām. **Overdrafts** ir bankas produkts, kas domāts neparedzētiem gadījumiem, kad steidzami nepieciešama nauda. **Parasti overdraftam maksājamie procenti ir daudz zemāki par „ātro kredītu” procentiem**. Strādājošiem overdrafts tiek piešķirts vadoties no algas lieluma.

¹ “Patērētāju tiesību aizsardzības likums”, pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=23309> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

Internetbanka ir ērts katra iedzīvotāja kontu vadības un pārraudzības līdzeklis, kas sniedz iespēju veikt dažādu veidu operācijas ar personīgo kontu no jebkuras vietas pasaulē 24 stundas diennaktī. Tam ir nepieciešams tikai dators ar interneta pieslēgumu. Internetbankā iespējams sekot līdzi savai naudas plūsmai, apmaksāt rēķinus, iegādāties dažādus bankas pakalpojumus, uzdot bankas darbiniekiem jautājumus un saņemt atbildes. Internetbankai bankas klients var pieteikties jebkurā filiālē.

Kopš 2008.gada Latvijas Banka pārzina valsts informācijas sistēmu „**Kredītu reģistrs**”. Tajā ir apkopota informācija par kredītuņēmēju un kredītu galvotāju saistībām un saistību pārkāpumiem. Kredītu reģistrā iekļauj informāciju par pārkāpumiem, ja kavētā maksājuma summa sasniedz 150 EUR un klients maksājumu maksājuma 60 dienas.¹ Ja informācija par kredītaņēmēju šajā reģistrā ir pozitīva (nav reģistrēti saistību pārkāpumi), tā var kalpot kā papildus rekomendācija, ja rodas nepieciešamība papildus naudas aizņēmumam vai esošā kredīta restrukturizācijai.

Noguldījumi ir iedzīvotāju, uzņēmumu un iestāžu vai valsts brīvo naudas līdzekļu uzkrājumi. Nauda vai tās ekvivalenti, ko uzņēmumi, iestādes vai privātpersonas nogulda bankā un krājaizdevu sabiedrībā uzglabāšanas nolūkā, kā arī lai gūtu noteiktus procentus.² Latvijā pastāv stingrs regulējums uzraudzībai attiecībā uz komercbanku darbību, Valsts garantē noguldījumu komercbankās atgriešanu līdz 100 000 EUR katram iedzīvotājam. Ārvalstu banku filiālēm garantētās summas apmaksu garantē valsts – rezidents.³ **Ieguldījumi** ir iedzīvotāju, uzņēmumu un iestāžu vai valsts brīvo naudas līdzekļu ieguldīšana ar mērķi gūt peļņu. Šobrīd tie praktiski ir ieguldījumi vērtspapīros (akcijās, obligācijās vai atvasinātos vērtspapīros) ar mērķi palielināt tās apjomu. Šādiem mērķiem var izmantot ieguldījumu fondos, valsts krājobligāciju iegādi vai uzkrājošo dzīvības apdrošināšanu.

Uzkrāt naudu un palielināt tās apjomu iespējams ne tikai ar bankas noguldījumu. Šādiem mērķiem var izmantot arī ieguldījumus akcijās vai investīciju, jeb ieguldījumu fondos, iegādājoties valsts krājobligācijas vai uzkrājošo dzīvības apdrošināšanu.

Akcijas ir vērtspapīrs, kas apliecina akcionāra līdzdalību sabiedrības kapitālā un dod viņam tiesības piedalīties sabiedrības pārvaldē, saņemt dividendes (peļņas daļu) un sabiedrības likvidācijas gadījumā – likvidācijas kvotu. Akcijas iespējams iegādāties Fondu biržā. Akcijas dod iespēju pelnīt saņemot dividendes, bet iespējams pelnīt arī uz akciju vērtības izmaiņām. Tos starpniekus, kuri cenšas nopelnīt no akciju cenu palielināšanās, sauc par *vēršiem*, jeb buļļiem, tos, kuri cenšas pelnīt no akciju vērtības krituma, sauc par *lāčiem*.

- Plašāka informācija pieejama šajā interneta vietnē:

FONDU CENTRS

<http://www.nasdaqomxbaltic.com/market/?pg=fc&lang=lv&qclid=CPihy9O647kCFUMd3god818ACq>

Ieguldījumu fonds ir oficiāli reģistrēta un uzraudzīta struktūra, kurā tiek apkopoti vairāku desmitu, simtu, tūkstošu ieguldītāju līdzekļi, kuri vienotas stratēģijas ietvaros tiek izvietoti noteiktos finanšu tirgus segmentos – akcijās, obligācijās, nekustamajā īpašumā utt. Šāda līdzekļu apvienošana ļauj optimizēt izmaksas, minimizēt riskus, sadalot līdzekļus vairākos vērtspapīros, paver pieeju citādi nepieejamiem tirgiem un ļauj nolīgt profesionālu pārvaldītāju. Iegādāties ieguldījumu fondu daļas, iespējams, piemēram, komercbankās. Ir

¹ “Kredītu reģistra noteikumi”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=251563> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

² Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. — R., Zinātne, 2000

³ “Noguldījumu garantiju likums”, pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=48457> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

jāatceras- jo lielāks risks, jo lielāka iespējamā peļņa, jo mazāks risks, jo mazāka iespējamā peļņa. **Izvēloties ieguldījumu fondu pārvaldītāju Jūs uzticiet tam pelnīt un riskēt ar Jūsu naudu.**¹

Valsts obligācijas ir valsts emitēts parāda vērtspapīrs uz noteiktu termiņu, ar noteiktu nominālvērtību un noteiktu gada ienesīgumu. Latvijas valsts piedāvā iedzīvotājiem krājobligācijas - valsts emitētās obligācijas ar zemu nominālvērtību un noteiktu ienesīgumu. Salīdzinot ar darījumiem Rīgas Fondu biržā, valsts obligācijas ir drošākas.²

- *Plašāka informācija pieejama šajā interneta vietnē:*

KRĀJOBLIGĀCIJAS	www.krajobligacijas.lv
-----------------	--

Uzkrājošā dzīvības apdrošināšana vienlaicīgi sevī apvieno gan dzīvības un nelaimes gadījumu apdrošināšanu, gan uzkrājumu veidošanu. Minimālais apdrošināšanas līguma termiņš ir 5 gadi. Katru gadu par summu, kas tiek iemaksāta apdrošināšanas polisē un kas nepārsniedz 10% no personas gada bruto algas, iesniedzot Valsts Ieņēmumu dienestam Gada Iedzīvotāju ienākuma deklarāciju valsts atmaksā IIN no veiktajām iemaksām. Pēc 5 gadiem apdrošinātajai personai tiek izmaksāta visa uzkrājuma summa, kā arī peļņas procenti par uzkrāto kapitālu. Kopā procentu ieņēmumi uzkrājošā dzīvības apdrošināšanā gadā veido 17-18%. Līdz ar pirmās apdrošināšanas iemaksas veikšanu spēkā stājas dzīvības un nelaimes gadījuma (pēc izvēles) apdrošināšana. Tas nozīmē, ka ar pirmo veikto iemaksu, apdrošināšanas gadījumam iestājoties, tiks izmaksāta pilna apdrošināšanas summa un uzkrājuma summa.

- *Plašāka informācija pieejama šajā interneta vietnē:*

FKTK klientu skola	http://www.klientuskola.lv/lv/kas-tev-jazina-par-finansu-pakalpojumiem
--------------------	---

- *Skolotājs var demonstrēt skolēniem dažādu banku izstrādātos elektroniskos patēriņa kredītu kalkulatorus.*
- *Diskusijai un zināšanu pārbaudei var izmantot šo informāciju:*

“MAN VAJADZĪGA NAUDA”	http://www.naudasskola.lv/lv/content/prezentacijas#item1015
NORDEA NAUDAS SKOLA “NOGULDĪJUMU IQ”	http://www.nordea.lv/Par+Nordea/Par+Nordea/Naudas+skola/1626422.html?searchPhrase=naudas+skola&bb=0

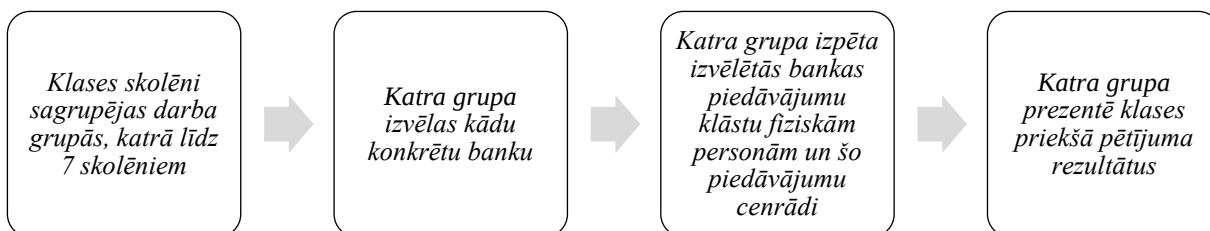
¹ S.Saksonova, EkonT000. “Profesionālajā izglītībā iesaistīto ekonomikas skolotāju kompetenču pilnveide, 9.1. Kas ir ietaupījumi un kur tos uzkrāt?”, pieejams: <http://profizgl.lu.lv/mod/book/view.php?id=16580&chapterid=3246> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

² Latvijas Centrālais depozitārijs. “Kas ir krājobligācija?”, pieejams: <https://www.krajobligacijas.lv/static/aboutSavingNotes> (skatīts 2014. gada 1. augustā)

- Skolēnu finanšu prasības uzlabošanai var izmantot tam speciāli izstrādātas interneta vietnes:

- www.bank.lv
- www.makroekonomika.lv
- www.manapensija.lv
- www.naudaslietas.lv
- www.nebankukrediti.lv/

- Darbam grupās:

III-2.1 uzdevums. "Bankas konta atvēršana"

Atbildi uz jautājumiem!

- a) Kā var atvērt kontu bankā, ja persona vēl nav sasniegusi 18 gadu vecumu?
- b) Kādi ir svarīgākie faktori, kurus nepieciešams ņemt vērā, izvēloties banku, kurā atvērt savu kontu?
- c) Izvēlies vismaz trīs dažādas bankas un salīdzini fizisko personu kontu atvēršanas pakalpojumu piedāvājumus. Apraksti tos!
- d) Kādas ir bankas konta atvēršanas izmaksas izvērtētajās bankās?
- e) Ja tev šobrīd būtu nepieciešams atvērt kontu, kurā no iepriekš izvērtētajām bankām, tu to izvēlētos?

Atbildēm:

III-2.2. uzdevums. "Banku pakalpojumi"

Aizpildi tukšās vietas teikumos!

1. Izmantojot studiju _____ - studiju laikā un gadu pēc diploma saņemšanas ir jāmaksā tikai _____, bet, sākot ar 12. mēnesi pēc studiju beigšanas, kopā ar kredīta procentiem būs jāšāk atmaksāt arī pamatsumma.
2. Svarīgi, lai ikmēneša kredīta maksājums neietekmētu ierasto dzīves ritmu, tāpēc ieteicams, lai tas _____ 40% no ģimenes ikmēneša ienākumiem.
3. Par auto īpašnieku tu kļūsi tikai pēc līzinga nomaksas – veicot pēdējo maksājumu. Līdz tam, tu esi tikai lietotājs, bet auto īpašnieks ir _____.
4. Noguldījums jeb _____ ir naudas līdzekļu glabāšana bankas _____ uz noteiktu vai nenoteiktu laiku ar vai bez procentiem.
5. Privātie pensiju fondi piesaista iemaksas ar mērķi ilgtermiņā _____ papildu kapitālu dalībnieku vecumdienām.
6. Valūtas maiņas kursu katrai _____ nosaka banka un kurss var mainīties vairākas reizes dienā.
7. Banka gan pērk, gan pārdod valūtu. Valūtas _____ kurss vienmēr ir augstāks.
8. Tavs norēķinu konts bankā var būt arī multivalūtu konts, kurā var atrasties naudas līdzekļi vairākās _____.

III-2.3. uzdevums "Valūtas maiņa"

- 1. Salīdzini kopā ar klasi un skolotāju izvēlēto trīs Latvijā esošu komercbanku piedāvātos valūtas maiņas kursus. Kādi ir secinājumi?**

Datums: _ _ . _ _ . _ _	Banka Nr.1. " _ _ _ _ _ "		Banka Nr.2. " _ _ _ _ _ "		Banka Nr.3. " _ _ _ _ _ "	
	Pērk	Pārdod	Pērk	Pārdod	Pērk	Pārdod
DKK						
GBP						
RUB						
USD						

Secinājumiem:

- 2. Veic aprēķinus un atbildi uz jautājumiem tabulā, kas uzdoti saistībā ar A un B situācijām!**

	Situācija "A"	Situācija "B"
	Kristaps dosies ceļojumā uz Dāniju un vēlas samainīt savus 43,00 EUR pret Dānijas kronām.	Sabīne ir atgriezies no Anglijas ceļojuma un vēlas samainīt atlikušās 75,00 Lielbritānijas sterliņa mārciņas.
Kurā bankā izdevīgāk veikt darījumu?		
Cik nepieciešamās valūtas tiks iegūts?		

III-2.4. uzdevums "Kredīts"

Ivars vēlas nopirkt planšetdatoru. Veikalā tam norādīta cena 240,00 EUR. Banka "X" piedāvā kredītu ar 6% gada procentu likmi.

Aprēķini, cik liela summa būs jāatdod bankai, ja pirkuma apmaksa tiks veikta pēc:

- a) 1 mēneša
- b) 3 mēnešiem
- c) 6 mēnešiem
- d) 1 gada
- e) 2 gadiem

Aprēķiniem:

Atbildēm:

- ! Uzdevuma veikšanai izmanto aktuālo publisko informāciju un pēdējo piecu gadu finanšu statistikas datus.**

	<i>Bankas noguldījums</i>	<i>Akciju Darījumi</i>	<i>Investīciju fondi</i>	<i>Valsts krājobligācijas</i>	<i>Uzkrājošā dzīvības apdrošināšana</i>
	“ ”	“ ”	“ ”	“ ”	“ ”
Finansiālais pieaugums pēc diviem gadiem					
Finansiālais pieaugums pēc pieciem gadiem					

III-2.6. uzdevums. „Auto iegāde”

Astoņpadsmitajā dzimšanas dienā Adrians dāvanā no vecākiem saņēma 600 eiro. Viņš ir nolēmis iegādāties savu pirmo auto. Paralēli mācībām, Adrians sestdienās strādā un mēnesī saņem 115 eiro. Adrians izvērtē 2 auto piedāvājumu variantus:

- A. **1996. gada Audi Coupe** par 1100 eiro. Tiek prasīta pirmā iemaksa 20% apmērā no auto cenas. Atlikušajai summai kredītu iespējams ņemt uz 24 mēnešiem ar GPL 7%.
- B. **1997. gada BMW 318** par 1200 eiro. Šai mašīnai pirmā iemaksa jāveic 600 eiro apjomā, un pēc tam summu iespējams nomaksāt periodā līdz 60 mēnešiem bez papildus procentu maksas. Adrians plāno turpmāk katru mēnesi maksāt 50 eiro.

1. Veic aprēķinus un atbildi uz jautājumiem!

- a) Cik Adrianam izmaksās Audi iegāde?
- b) Pēc cik ilga laika Adrians būs samaksājis visu BMW cenu?
- c) Kura auto gala cena ir lielāka?
- d) Par kuru no auto Adrians varētu norēķināties ātrāk un par cik gadiem ātrāk?
- e) Cik EUR ik mēnesi Adrianam jāiekrāj, lai pēc 2 gadiem varētu nomaksāt visu Audi kredīta summu. Par kuru auto ikmēneša atliekamā summa ir lielāka? Par cik šī summa būtu lielāka?
- f) Kā mainītos Audi kopējā cena un ik mēnesi atliekamā summa, ja pirmajā iemaksā Adrians ieguldītu visu vecāku uzdāvināto naudu un, tāpat kā par BMW, vēlētos norēķināties viena gada laikā?

2. Uzskaiti priekšrocības un trūkumus katram no piedāvātajiem auto iegādes veidiem!

Priekšrocības	Trūkumi
---------------	---------

III-2.7. uzdevums. „Bankas kredīts”

Inese bankā uz diviem gadiem paņēma kredītu 15 000,00 EUR vērtībā ar GPL 12%.

1. Aprēķini, cik liela summa ir Inesei jāatdod perioda beigās!
2. Aprēķini, kāda būtu atdodamā summa, ja šis kredīts tiktu ņemts nevis uz 2 gadiem, bet uz 6 mēnešiem!

Aprēķiniem:

Atbildēm:

III-2.8. uzdevums „Gada procentu likme”

Sanita aizņēmās 20 000,00 EUR. Gada beigās, papildus šai summai, Sanitai jāatdod kreditoram vēl 4200,00 EUR, kā procentu maksājums par kredītu.

Aprēķini, cik liela šim kredītam ir GPL!

Aprēķiniem:

Atbildei:

Aprēķini šī termiņnoguldījuma reālo ienesīgumu, ja zināms, ka 2010.gadā inflācija Latvijā bija 2,5%, 2011.gadā - 4,4%, 2012.gadā - 1,6% bet 2013.gadā - 0%!

Atbildēm:

III-2.10. uzdevums „Finanšu jēdzieni”

Savieno jēdzienus ar to skaidrojumiem!

1. KREDITORS

A. atlīdzība, ko vēlas saņemt kreditors par to, ka viņš ir aizdevis naudu.

2. LĪZINGS

B. persona, kura aizņemas naudu.

3. KREDĪTS

C. latīņu valodā nozīmē - ticība, uzticēšanās.

4. PROCENTI

D. persona, kura aizdod naudu

5. DEBITORS

E. finanšu pakalpojums, kura rezultātā devējs dod ņēmējam tiesības izmantot objektu apmaiņā pret līgumā noteiktajiem maksājumiem

III-2.11. uzdevums „Kredīta formas”

Izlasi aprakstu un nosaki kredīta formu!

! Uzdevuma veikšanai izmanto vārdus:

- Valsts
- Komerčiālais
- Hipotekārais
- Patērētāju

a) _____ kredīts

Bieži vien uzņēmumi viens otram piegādā preces un samaksu dažkārt paredz veikt pēc zināma laika. Šajā laikā preču saņēmējs naudu, kas būtu jāmaksā par saņemtajām precēm, var ieguldīt ražošanā, pārstrādāt šīs preces vai izdevīgi tās pārdot un pēc termiņa atdot naudu preču piegādātājiem, protams ar procentiem. Šie procenti parasti ir zemāki, nekā ņemot kredītu bankā. Preču piegādātājam ir risks, ka preču saņēmējs var kredītu neatmaksāt, tāpēc līdz samaksas saņemšanai preces paliek piegādātāja īpašumā. Būtībā tā ir kredīta apdrošināšana, jo saskaņā ar Civillikumu privātīpašumu var atgūt.

b) _____ kredīts

Bieži to sauc par preču pirkšanu uz nomu. Daļu preces vērtības pircējs samaksā, precī iegādājoties, bet pārējo summu kredīta veidā var piešķirt uzņēmums vai banka. Pircējs pakāpeniski atmaksā preces vērtību un procentus. Kamēr maksājumi nav veikti pilnā apjomā, prece paliek kreditora īpašumā – tā ir apdrošināšana, tāpēc galvojums, ķīla netiek prasīta, un šis kredīta veids varētu būt izdevīgs.

c) _____ kredīts

Arī valstij bieži trūkst naudas. Tā izlaiž valsts aizņēmuma obligācijas. Tā 1999.gadā Latvijas valdība divreiz izlaida eiro obligācijas gandrīz 150 miljonu latu vērtībā. Bankas un iedzīvotāji varēja pirkt obligācijas, pēc noteikta laika valsts šīs obligācijas atpirka, protams, ar procentiem. Tā valsts aizņēmās naudu – kļūstot par debitoru – parādnieku, bet bankas un iedzīvotāji – kļūstot par kreditoriem. Šis kredīts tiek uzskatīts par drošu, jo apdrošināts ar visu valsts īpašumu.

d) _____ kredīts

Šo kredītu parasti izsniedz banka, un kā ķīla kalpo nekustamais īpašums. Nekustamais īpašums, kas tiek apgrūtināts ar saistībām (ar kredītu) tiek ierakstīts zemes kadastrā, tā novēršot iespēju tikt izmantotam par ķīlu otrreiz. Šo kredītu parasti izsniedz ēku celtniecībai, zemes auglības izmantošanai, nekustamā īpašuma iegādei, kas tiek apdrošināts ar ķīlu.

III-2.12. uzdevums „Bankas pakalpojumi”

SIA „X” noguldāja bankā 67 940,00 EUR uz gadu. SIA „Y” no šīs bankas aizņēmas 34 800,00 EUR uz gadu. Banka bija noteikusi depozītam GPL 5% uz vienkāršiem procentiem, bet kredītam GPL noteikta 12% ar saliktiem procentiem un pārrēķina periodu - viens gads.

Aprēķini bankas ieguvumu no šiem darījumiem!

Aprēķiniem:

Atbildei:

III-2.13. uzdevums „Ienākumu veidi”

Iepazīsties ar situācijām un novērtē apgalvojumus, ierakstot tam paredzētajā kvadrātā „P” pie pareizā apgalvojuma un „N” – pie nepareizā apgalvojuma!

Situācija A	<i>M.Mičelas romāna “Vējiem līdzi” galvenajai varonei Skārletai O’Hārai piederēja kokzāģētava. Viņa pircējiem kokmateriālus pārdeva kredītā. Tas ir legāls ienākumu veids.</i>	
Situācija B	<i>M.Mičelas romāna “Vējiem līdzi” galvenais varonis Rets Batlers, ASV Pilsoņu kara laikā, kontrobankas ceļā ieveda un pārdeva valstī preces, nemaksājot nodokļus. Tas ir legāls ienākumu veids.</i>	
Situācija C	<i>Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” varone Oliņiete, neparakstot vienošanos ar zemes mērītājiem, iedeva viņiem naudu, lai viņai tiktu iemērīti labākie zemes gabali. Tas ir legāls ienākumu veids.</i>	